

Zbigniew Domżał*
Andrzej Wałkowski**

Z badań nad skryptorium klasztoru cystersów w Mogile do początków XVI wieku

ABSTRAKT

Skryptorium klasztoru Cystersów w Mogile należy uznać za najlepiej opracowane, zwłaszcza w odniesieniu do XIII stulecia. Doczekało się ono trzech opracowań książkowych i licznych artykułów. Stosunkowo najlepiej opracowany jest okres do końca XIII wieku. Ustalono, że w tym czasie w skryptorium powstało 29 dokumentów, Kronika polsko-śląska oraz kodeks *nocturnale cantuale*, który się nie zachował i wiemy o nim z późniejszej (XVI wiek) kroniki klasztornej Mikołaja z Krakowa. Wskazano trzech znanych z imienia pisarzy klasztornych: opata Hermana i brata Ludwika oraz opata Engelberta. Ponadto ujawniono 21 anonimowych pisarzy zakonnych, którzy spisywali dokumenty klasztorne. Widać wyraźne podobieństwa w zakresie zwyczajów pisarskich klasztoru Cystersów w Mogile do skryptorium jego macierzy lubiąskiej, szczególnie w latach 20. i 30. XIII wieku, a ich późniejszy zanik był wynikiem pojawienia się nowego pokolenia pisarzy klasztornych. Kontynuacja badań objęła okres od XIV do początków XVI wieku. Z tego czasu zachowało się 186 dokumentów dotyczących klasztoru cystersów w Mogile i 29 kodeksów. W trakcie badań ustalono, że w skryptorium mogli pracować następujący cystersi: Jan Wartenberg (1375/78–1389), Arnold (1412), Mikołaj Brygier (1426–1438), doktor Jakub z Paradyża (1420–1441), brat N (1441), późniejszy opat Piotr Hirsberg (1447), bracia Jerzy z Sambora i Mikołaj (1461–1475), brat Mikołaj z Krakowa, m.in. autor kroniki klasztornej (1452–1505/6). Lata wyrażone w nawiasach oznaczają czas ich aktywności pisarskiej.

197

SŁOWA KLUCZOWE

historia średniowieczna, historia Kościoła, zakony, cystersi, klasztor Cystersów w Mogile, skryptorium klasztoru Cystersów w Mogile, Engelbert opat klasztoru Cystersów w Mogile i Byszewie-Koronowie, Herman opat klasztoru Cystersów w Mogile, Ludwik pisarz i cysters z klasztoru w Mogile, Mikołaj kronikarz klasztoru Cystersów w Mogile, Piotr Hirsberg opat klasztoru Cystersów w Mogile, Małopolska, Kraków, Mogiła

* Uczelnia Nauk Społecznych w Łodzi, e-mail: zbigniew.domzal@uns.lodz.pl

** Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Katedra Informatologii i Bibliologii, e-mail: andrzej.walkowski@uni.lodz.pl; ORCID 0000-0001-5446-3885

Skryptorium klasztoru cystersów w Mogile należy najprawdopodobniej do najdokładniej przebadanych zagadnień, które doczekało się kilku książek¹. Mimo to trudno uznać temat za wyczerpany, ponieważ mamy do czynienia z obfitą podstawą źródłową zachęcającą do stawiania nowych pytań badawczych. W tym układzie chcemy przedstawić nie tylko dotychczasowe wyniki naszych badań, ale także zastanowić się nad ich dalszymi możliwościami. Niniejszy tekst jest skróconą wersją opublikowanego wcześniej artykułu².

Prowadzone przez nas rozważania nad skryptorium opactwa cystersów w Mogile były kontynuacją prac rozpoczętych jeszcze w latach 90. ubiegłego wieku. Dotyczyły one skryptoriów cystersów filiacji portyjskiej na Śląsku do końca XIII stulecia³. Ponieważ klasztor cystersów w małopolskiej Mogile był także częścią portyjskiej gałęzi tegoż zakonu⁴, badania kontynuowano, czego owocem były liczne artykuły i książka⁵. Badania te pozwoliły wska-

¹ A. Wałkowski: Skryptorium klasztoru cystersów w Mogile do końca XIII wieku, Łódź: Wyższa Szkoła Edukacji Zdrowotnej w Łodzi, 2009; Z. Domżał, A. Wałkowski: Imię róży inaczej. Ze studiów nad skryptorium klasztoru cystersów w Mogile do początków XVI wieku, Łódź: Wyższa Szkoła Edukacji Zdrowotnej, 2015; eidem: Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie pisarzy i rękopisów klasztoru cystersów w Mogile do początków XVI wieku, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2016 (jest to drugie, poprawione i uzupełnione oraz znacznie zmienione wydanie ww. pozycji).

² Z. Domżał, A. Wałkowski: Zarys dziejów skryptorium klasztoru cystersów w Mogile od XIII do początków XVI wieku, „Echa Przeszłości” 2017, t. 18, s. 43–75. Redakcja tego czasopisma wyraziła zgodę na ponowną, skróconą edycję tekstu.

³ A. Wałkowski: Skryptoria cystersów filiacji portyjskiej na Śląsku do końca XIII wieku, Zielona Góra–Wrocław: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Tadeusza Kotarbińskiego i Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego, 1996, która stanowi najszerzą publikację wyników badań; Z. Domżał, A. Wałkowski: Zarys dziejów..., s. 43.

⁴ L. Jauschek: *Originum Cisterciensium*, t. 1, Vindobone, 1877, s. 224–225; T. Kawka, H. Leszczyński: Kacice-Mogiła [w:] *Monasticon Cisterciense Poloniae*, red. A. M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, t. 2, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1999, s. 100; M. Zdanek: W sprawie procesu fundacyjnego opactwa w Mogile, „Nasza Przeszłość” 2000, t. 94, s. 93–95; W. P. Könighaus: *Die Zisterzienserabtei Leubus in Schlesien von ihrer Gründung bis zum Ende des 15. Jahrhunderts*, Wiesbaden: Harrassowitz, 2004, s. 230–231.

⁵ A. Wałkowski: *Podobieństwa w praktyce kancelaryjnej klasztorów cysterskich w Mogile i Lubiążu do końca XIII wieku* [w:] *Pelplin. 725 rocznica powstania opactwa cysterskiego. Kulturotwórcza rola cystersów na Kociewiu*, red. D. A. Dekański et al., Pelplin: Bernardinum, Tczew: Starostwo Powiatowe, 2002, s. 107–125; A. Wałkowski: *Z badań na skryptorium mogilskim do końca XIII wieku* [w:] *Ingenio et Humilitate. Studia z dziejów zakonu cystersów i Kościoła na ziemiach polskich dedykowane Ojcu Opatowi dr. Eustachemu Gerardowi Kocikowi OCist.*, red. A. M. Wyrwa, Katowice: Biblioteka Śląska, 2007, s. 267–277; idem: *Obecność cech kancelaryjnych mogilskiego skryptorium w dokumentach królów i książąt polskich oraz ich urzędników do końca XIII wieku* [w:] *Kościół i Państwo. W dziejach, źródłach i studiach nad przeszłością*, red. M. Stawski, Warszawa: Szkoła Wyższa Przymierza Rodzin, 2008, s. 19–46;

zać na 29 dokumentów proveniencji skryptorium klasztoru w Mogile, jeden falsyfikat dyplomu księcia Leszka Białego i dwa interpolowane dokumenty Bolesława Wstydlwego. W skryptorium klasztoru cystersów w Mogile została dokończona *Kronika polsko-śląska* rozpoczęta w Lubiążu przez brata Engelberta. Był on wcześniej cystersiem lubiąskim, a od 1283 roku opatem w Mogile. Kronika ta nie zachowała się niestety w postaci oryginalnego tekstu z XIII wieku. Podobnie nie zachowały się teksty sakralne, chociaż z kroniki klasztornej wiemy o sporządzeniu w latach 1277–1283 przez opata Hermana i brata Ludwika kodeksu *nocturnale cantulae* służącego nocnej liturgii. Jeśli chodzi o oryginalne teksty z XIII stulecia, to mamy do czynienia tylko z dokumentami, których formularz był pełny, ale różnorodny pod względem stylistycznym. W latach 20. i 30. XIII w. widzimy podobieństwa jego stylizacji do formularza dokumentów lubiąskich. Widać zatem wpływ klasztoru macierzystego na dyktat dokumentów powstałych w filii. Jego późniejsze zanikanie wiązało się z przemianą pokoleniową w klasztorze cystersów w Mogile, która dotyczyła także pisarzy w skryptorium. Formularz dokumentów jego proveniencji cechował wysoki udział arengi. Ciekawe, że jedynie sześć dokumentów spisanych na czysto w klasztorze nie miało dyktatu jego skryptorium. W sumie do połowy XIII stulecia skryptorium klasztoru cystersów w Mogile zredagowało 13 dyplomów (około 56,5% całej spuścizny w postaci dokumentów), a w drugiej 10 (około 43,5%). Biorąc pod uwagę

idem: Pochodzenie kancelaryjne dokumentów króla Wacława z 1294 roku dla klasztorów cysterskich w Mogile i Henrykowie – próba określenia miejsca redakcji i mundacji [w:] Historia. Archiwistyka. Informacja naukowa. Prace dedykowane Profesorowi Bohdanowi Ryszewskiemu, red. M. Świągoń, Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2009, s. 81–97; idem: Kodeks, którego nie ma. Z badań nad XIII-wiecznym piśmiennictwem cystersów w Mogile [w:] Przestrzeń informacyjna książki, red. J. Konieczna et. al., Łódź: Wydawnictwo Biblioteka 2009, s. 221–229; idem: Obecność cech kancelaryjnych mogińskiego skryptorium w dokumentach biskupów krakowskich i innych duchownych diecezji krakowskiej do końca XIII wieku [w:] Scriptura. Diploma. Sigillum. Prace ofiarowane Profesorowi Kazimierzowi Bobowskiemu, red. J. Karczewska i J. Zdrenka, Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2009, s. 171–195; idem: Działalność intelektualna skryptorium w Mogile do końca XIII wieku, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Librorum” 2010 [druk 2011], nr 16, s. 37–43; idem: Studia nad autentycznością dokumentu krakowskiego sołtysa Piotra dla cystersów mogińskich z 1228 roku [w:] Ludzie i książki. Studia i szkice bibliograficzno-biograficzne. Księga pamiątkowa dedykowana Profesor Hannie Tadeusiewicz, red. E. Andrysiak et. al., Łódź: Wydawnictwo „Ibidem”, 2011, s. 101–111; A. Wałkowski, F. Wolnik: Liber Ordinarius z Ołoboku znany także jako Horae diurnae, Officium parvum z Mogiły. Próba wyjaśnienia proveniencji kodeksu, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Librorum” 2013, nr 17, s. 9–47; A. Wałkowski: Pochodzenie kancelaryjne dokumentów – sołtysa Piotra, Racibora Wojciechowicza oraz trzech przedstawicieli rodu Odrowążów dla klasztoru cystersów w Mogile z lat 1228–1231 [w:] Piśmiennictwo zakonne w dobie staropolskiej, red. M. Kuran et. al., Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2013, s. 95–104; idem: Skryptorium klasztoru cystersów w Mogile...

cały okres XIII wieku, w skryptorium klasztornym zredagowano około 74% ogółu otrzymanych przez to opactwo dokumentów. Jednocześnie zauważono wczesną aktywizację skryptorium w 1223 roku, czyli w początkowym okresie istnienia klasztoru. Widać też podobieństwo poziomu organizacyjnego. Badane skryptorium opactwa w Mogile wykazuje analogie do macierzystego w Lubiążu i siostrzanego w Henrykowie. Jeśli uwzględnimy ww. podobieństwa stylistyczne dokumentów w latach 20. i 30. XIII wieku, to taka sytuacja potwierdza istnienie zjawiska dziedziczenia zwyczajów pisarskich w ramach linii filiacyjnej zakonu i przynależność klasztoru cystersów w Mogile, pod względem piśmienniczym, do portyjskiej gałęzi filiacyjnej. Analiza pisma pozwoliła wskazać 21 rąk pisarzy. Ich dziełem jest 27 zachowanych, oryginalnych dyplomów, które w większości mają uformowane pismo gotyckie. Rzadziej spotykamy pismo romańsko-gotyckie i wczesnogotyckie. Jednak pisarze zawsze starali się posługiwać duktem czytelnym i starannym. W dokumentach kancelaryjnej proveniencji klasztoru cystersów w Mogile spotykamy formułkę *datum per manus*, która wskazywała osobę odpowiadającą za zgodność ich tekstu z dokonanymi wcześniej ustaleniami, co potwierdza poglądy Bronisława Turonia dotyczące jej znaczenia. Znani z imienia pisarze skryptorium klasztoru cystersów w Mogile w XIII wieku to opat Herman, brat Ludwik (1277–1283) i opat Engelbert (1283–1287)⁶.

Ponieważ wyżej wymienione badania kończyły się u schyłku XIII stulecia⁷, rzeczą naturalną wydawała się ich kontynuacja obejmująca okres od XIV do początków XVI wieku. Przyjęcie wspomnianej cezury końcowej wiązało się z dwoma czynnikami. W tym okresie powstał pierwszy przekaz, w którym mamy bezpośrednie informacje mówiące o pracach pisarskich w klasztorze i o posiadanych przez opactwo księgach. Mamy tutaj na myśli *Kronikę Mikołaja z Krakowa*⁸. Jest i druga przesłanka. Zgodnie z nią w tym okresie mamy do czynienia w klasztorze cystersów w Mogile ze schyłkiem tradycyjnej książki rękopiśmiennej wypieranej przez druk⁹. Przyjęliśmy zatem granice chronologiczne od XIV do początków XVI stulecia¹⁰.

⁶ A. Wałkowski: Skryptorium klasztoru cystersów w Mogile..., s. 190–192.

⁷ Ibidem, s. 27.

⁸ Mikołaj z Krakowa: *Chronicon monasterii Claratumbensis ordinis Cisterciensis auctore fratre Nicolao de Cracovia*, wyd. W. Kętrzyński [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 6, Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1893, s. 429–480; por. m.in. W. Kętrzyński: [Wstęp do:] *ibidem*, s. 429; K. Kaczmarczyk, G. Kowalski: *Katalog archiwum opactwa Cystersów w Mogile*, Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1919, s. 22; H. Kuna: *Z dziejów biblioteki OO. Cystersów w Mogile od jej założenia do początku XVIII wieku*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. WSP w Krakowie” 1984, z. 89, *Bibliotekoznawstwo*, t. 2, s. 50–51.

⁹ M. Starzyński, M. Zdanek: *Mogiła w czasach Stanisława Samostrzelnika – szkic do dziejów klasztoru na przełomie XV i XVI wieku*, „Cistercium Mater Nostra” 2007, nr 1, s. 52.

¹⁰ Z. Domżał, A. Wałkowski: *Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie...*, s. 11.

Do podstawy źródłowej zaliczymy 29 rękopisów. Spośród nich aż 23 znajduje się w klasztorze cysterskim w Mogile¹¹, pięć w Muzeum Narodowym w Krakowie, Bibliotece Książąt Czarotoryskich¹² i jeden w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu¹³. Zachowane rękopisy pochodzą z XV wieku. Nie zachowały się wcześniejsze manuskrypty. Z pierwszej połowy XV stulecia pochodzą trzy kodeksy¹⁴, 12 z połowy¹⁵ natomiast z drugiego pięćdziesięciolecia aż 14¹⁶. Stan zachowania podstawy źródłowej dotyczącej ksiąg rękopiśmiennych wskazuje, że aż 25 z nich powstało od połowy wieku XV¹⁷. Naszym zdaniem nie jest to przypadek. Uważamy, że taki stan jest wynikiem pożaru klasztoru w 1447 roku¹⁸ i intensywnej pracy kopistów dążących do rekonstrukcji zniszczonego księgozbioru¹⁹.

Obok kodeksów do podstawy źródłowej trzeba włączyć 186 dokumentów powstałych w XIV i XV wieku, które z tego okresu są całą dyplomatyczną spuścizną klasztoru cystersów w Mogile²⁰. Tylko 16 z nich mogło powstać w klasztorze. Zaprezentowano je w załączonej tabeli.

¹¹ Archiwum Cystersów Mogińskich (dalej ACM), Rękopisy biblioteczne (dalej Rękop. bibl.), sygnatury: 610–632.

¹² Muzeum Narodowe w Krakowie, Biblioteka Książąt Czarotoryskich (dalej cyt. BCzart.), Dział Rękopisów (dalej cyt. Dz. Rkp.), sygnatury: 3061, 3551, 3734, 3789, 3791.

¹³ Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu (dalej cyt. BUWr.), Oddział Rękopisów (dalej cyt. OR), sygn. I Q 74.

¹⁴ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3789; ACM, Rękop. bibl., sygn. 610; BUWr., OR, sygn. I Q 74. Por. Katalog archiwum, s. 238–240 (nr 609 b–610 a).

¹⁵ ACM, Rękop. bibl., sygnatury: 611–620; BCzart., Dz. Rkp., sygnatury 3734 i 3791. Por. Katalog archiwum, s. 240–246 (nr 611 – 620 a).

¹⁶ ACM, Rękop. bibl., sygnatury: 621–632; BCzart., Dz. Rkp., sygnatury: 3551. 3061. Por. Katalog archiwum, s. 246–259 (nr 621 – 632 a).

¹⁷ ACM, Rękop. bibl., sygnatury: 611–632; BCzart., Dz. Rkp., sygnatury: 3551. 3061. 3791. Por. Katalog archiwum, s. 107 (nr 8 a), 240–259 (nr 612–632 a).

¹⁸ K. Hoszowski: *Obraz życia i zasług opatów mogińskich*, Kraków, 1867, s. 11; idem: *Poczet opatów mogińskich [w:] Monografia opactwa cystersów we wsi Mogile opracowana i pamięci ubiegłych w 1864 roku pięćuset lat istnienia Akademii Krakowskiej poświęcona przez Towarzystwo Naukowe Krakowskie*, Kraków: [b. w.], 1867, s. 23–24; J. Dużyk: *Nowa Huta, t. 2: Od średniowiecza do XIX wieku*, Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, 1957, s. 13; E. Potkowski: *Książka rękopiśmienna w kulturze Polski średniowiecznej*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1984, s. 124 (przyp. 5); B. Miodońska: *Małopolskie malarstwo książkowe. 1320–1540*, Warszawa: PWN, 1993, s. 25; M. Starzyński: *Katalog opatów mogińskich w średniowieczu*, „*Nasza Przyszłość*” 2003, t. 100, s. 115.

¹⁹ Z. Domżał, A. Wałkowski: *Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie...*, s. 35, 37; idem: *Z badań nad piśmiennictwem sakralnym średniowiecznej biblioteki klasztoru cystersów w Mogile*, „*Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi*” 2016, t. 10, s. 19–20.

²⁰ Katalog archiwum, s. 15–76 (nr 45–231); por. Z. Domżał, A. Wałkowski: *Zarys dziejów...*, s. 46.

Tab. 1. Wykaz dokumentów powstałych w klasztorze cystersów w Mogile, stanowiących podstawę źródłową badania

1	2	3	4	5	6	7	8
ZDKM	45	Kr.	ACM	Dypl. perg.	sygn. 46	1302	Mieszko I książę cieszyński
ZDKM	46	Kr.	ACM	Dypl. perg.	sygn. 48	1304.12.07	Mieszko I książę oświęcimski
ZDKM	51	Kr.	ACM	Dypl. perg.	sygn. 54	1323.07.20	Mściwój sędzia ziemi krakowskiej
ZDKM	53	Kr.	ACM	Dypl. perg.	sygn. 56	1324.05.14	Jan książę oświęcimski i scholastyk krakowski
ZDKM	56	Kr.	ACM	Dypl. perg.	sygn. 59	1328.11.14	jak wyżej
ZDKM	65	Kr.	ACM	Dypl. perg.	sygn. 75	1347.11.02	Jan biskup skutaryjski i wikariusz krakowski
Katalog archiwum	115	Kr.	ACM	Dypl. perg.	sygn. 115	1376.12.09	Drogomir sędzia i Andrzej podsedek ziemi krakowskiej
Katalog archiwum	131	Kr.	ACM	Dypl. perg.	sygn. 131	1376–1390	Piotr akolita
ZDKM	117	Kr.	ACM	Dypl. perg.	sygn. 158	1414. (około) 12.28	Jan opat mogiński
Katalog archiwum	165	Kr.	ACM	Dypl. perg.	sygn. 165	1403–1424	Jan akolita
Katalog archiwum	166	Kr.	ACM	Dypl. perg.	sygn. 166	1427.10.28	Maciej opat klasztoru kanoników reg. na Piasku
Katalog archiwum	183	Kr.	ACM	Dypl. perg.	sygn. 183	1440	Stefan akolita
Katalog archiwum	188	Kr.	ACM	Dypl. perg.	sygn. 188	1446.10.27	Kacper proboszcz i klasztor kanoników reg. przy kościele Bożego Ciała na Kazimierzu
Katalog archiwum	202	Kr.	ACM	Dypl. perg.	sygn. 202	1458.06.23	Tomasz opat klasztoru cystersów w Mogile
Katalog archiwum	212	Kr.	ACM	Dypl. perg.	sygn. 212	1467.01.08	Piotr Hirsberg opat klasztoru cystersów w Mogile
ZDKM	154	Kr.	ACM	Dypl. perg.	sygn. 225	1495.11.30	Jan Taczel opat klasztoru cystersów w Mogile

1. Skróty nazwy wydawnictwa, 2. Numer dokumentu, 3. Skróty nazwy miejscowości, 4. Instytucja, 5. Dział, 6. Jednostka, 7. Datacja, 8. Imię wystawcy.

Skróty używane w tablicy i niestosowane dotąd w przypisach: **Dypl. perg.** – Dyplomy pergaminowe. **Kr.** – Kraków. **ZDKM** – Zbiór Dyplomów Klasztoru Mogińskiego przy Krakowie, wyd. Eugeniusz Janota, Kraków 1865
Źródło: oprac. własne.

Zwraca uwagę to, że spośród całej liczącej 186 dokumentów dyplomatycznej spuścizny dokumentów klasztoru cystersów w Mogile z XIV i XV wieku, w klasztorным skryptorium mogło powstać jedynie 16, czyli tylko około 8,6%. Można to jednak zrozumieć, pamiętając o wypieraniu dokumentów klasztornych odbiorców i skupieniu się skryptoriów na sprawach wewnętrznych, które to procesy widzimy już w latach 70. XIII wieku²¹. Taka sytuacja jest typowa dla skryptoriów klasztorów cysterskich filiacji portyjskiej²², której integralną częścią było opactwo w Mogile²³. To może tłumaczyć wygasanie aktywności kancelaryjnej tego skryptorium od XIV stulecia.

Przejdźmy do personelu skryptorium klasztoru cystersów w Mogile. Od momentu jego fundacji spotykamy się z 12 osobami, które możemy powiązać z jego działalnością. Najstarsza wzmianka dotycząca piszących zakonników wskazuje na opata Hermana i brata Ludwika, którzy w latach 1277–1283 sporządzili kodeks *nocturnale cantuale* – księgę służącą liturgii godzin nocnych²⁴. Natomiast w latach 1283–1287 w skryptorium klasztorным pracował opat Engelbert. Wcześniej był cystersiem w Lubiążu, w którym w latach 1262–1267 roku sporządził zaginiony obecnie *Żywot św. Jadwigi*, a następnie podjął prace nad *Kroniką polsko-śląską*, którą dokończył w Mogile. Później wspomniany Engelbert był opatem klasztoru w Byszewie-Koronowie. Nie znamy pewnej daty jego śmierci, która mogła nastąpić 14 sierpnia 1289 albo 17 lutego 1290 roku²⁵.

²¹ M. Bielińska: *Dyplomatyka wieków średnich*, Warszawa: PWN, 1971, s. 277.

²² A. Wałkowski: *Skryptoria...*, s. 71; idem: *Skryptorium klasztoru cystersów w Mogile...*, s. 27.

²³ L. Janaushek: *Originum Cisterciensium...*, s. 224–225; T. Kawka, H. Leszczyński, Kacice-Mogila..., s. 100; M. Zdanek: *W sprawie procesu fundacyjnego...*, s. 93–95; W. P. Könighaus, *Die Zisterzienserabtei Leubus...*, s. 231–232.

²⁴ Mikołaj z Krakowa: *Chronicon monasterii Claratumbensis...*, s. 440; E. Potkowski: *Książka rękopiśmienna...*, s. 116–118; M. Starzyński: *Katalog opatów...*, s. 92–93; A. Wałkowski: *Kodeks, którego nie ma. Z badań...*, s. 221–229; idem: *Skryptorium klasztoru cystersów w Mogile...*, s. 87; Z. Domżał, A. Wałkowski: *Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie...*, s. 118–123 (szersza podstawa w postaci literatury jest w trzech ostatnich pozycjach).

²⁵ K. Hoszowski: *Obraz życia i zasług...*, s. 91; H. von Loesch: *Zum Chronicon Polono-Silesiacarum*, „*Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens*” 1931, vol. 65, s. 220–223, 231; Z. Kozłowska-Budkowa: *Engelbert [w:] Polski Słownik Biograficzny*, t. 6, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1948, s. 270; F. Sikora: *Upadek fundacji cysterskiej w Szpetalu i początki odnowionego klasztoru byszewskiego*, „*Zapiski Historyczne*” 1975, t. 40, z. 2, s. 16(200) i przyp. 24; E. Wilamowska: *Kronika polsko-śląska. Zabytek pochodzenia lubiąskiego*, „*Studia Źródłoznawcze*” 1980, t. 25, s. 83, 85; K. Kl. Jazdzewski: *Engelberci czy Engelbert? W związku z autorstwem pierwszego Żywota św. Jadwigi Śląskiej (druga połowa XIII wieku) [w:] Mente et litteris. O kulturze i społeczeństwie wieków średnich*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, 1984, s. 192–194; idem: *Lubiąż. Losy i kultura umysłowa śląskiego opactwa cystersów (1163–1642)*, Wrocław: Wydawnic-

W XIV wieku spotykamy w skryptorium klasztoru cystersów w Mogile tylko brata Jana Wartenberga. W latach 1375–1389 skopiował on dzieło Henryka Suza *Horologium sapientie*, a ponadto *De consideracione beati Bernhardi ad Eugenium papam* oraz *Omeliare adventuale*, znane także pod nazwą *de adventu Domini*²⁶. Następna wzmianka o piszącym zakonniku pochodzi dopiero z XV wieku. Trzeba przy tym dodać, że właśnie w tym stuleciu spotykamy się ze wzrostem imiennych informacji dotyczących personelu skryptorium klasztoru cystersów w Mogile²⁷, co można tłumaczyć odbudową księgozbioru po pożarze opactwa w 1447 roku²⁸. Jednak pierwsza wzmianka o kopiście i iluminatorze bracie Arnoldzie pochodzi już z 1412 roku – jest on wymieniony w kolofonie cysterskiego brewia-

two Uniwersytetu Wrocławskiego, 1992, s. 97–98, 102–103; K. Zielińska-Melkowska: Opat byszewsko-koronowski Engelbert i jego Żywot św. Jadwigi Śląskiej, „Nasza Przeszłość” 2001, t. 96, s. 43–44, 49; M. Starzyński: Nomina abbatum Monasterii Clarae Tumbae aliae Mogila – przyczynek do krytyki Liber Beneficiorum Jana Długosza, „Studia Historyczne” 2004, t. 47, z. 2, s. 147; idem: Katalog opatów..., s. 93–94; D. Karczewski: Tradycja fundacyjna klasztoru cystersów w Byszewie (Koronowie) [w:] Cystersi w społeczeństwie Europy Środkowej, red. A. M. Wyrwa i J. Dobosz, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2000, s. 310–311; A. Wałkowski: Skryptoria..., s. 86, 332; idem: Podobieństwa w praktyce kancelaryjnej klasztorów cysterskich w Mogile i Lubiążu..., s. 122; idem: Biblioteka klasztorna jako miejsce pracy średniowiecznego uczonego. Rozważania na tle badań piśmiennictwa cystersów, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 2005, t. 83, s. 130; idem: Skryptorium klasztoru cystersów w Mogile..., s. 72–75, 176–177; idem: Działalność intelektualna skryptorium w Mogile..., s. 41; Z. Domżał, A. Wałkowski: Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie..., s. 123–127.

²⁶ Mikołaj z Krakowa: Chronicon monasterii Claratumbensis..., s. 449; K. Kaczmarczyk, G. Kowalski: Katalog archiwum..., s. 23; Suza Henryk [w:] Chrześcijaństwo. Encyklopedia PWN, Święci. Zakony. Sanktuaria, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007, s. 758; Z. Domżał, A. Wałkowski: Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie..., s. 127–131. Inny pogląd traktujący Jana Wartenberga jako autora i twórcę: K. Hoszowski: Obraz życia i zasług..., s. 17; idem: Poczet opatów mogińskich..., s. 92; J. Szujski: Wiadomość historyczna o Mogile [w:] Monografia opactwa cystersów we wsi Mogile..., s. 15; F. Uryga: Claraetumbae (vulgo Mogila) abbates et scriptores [w:] Xenia Bernardina, pars 3: Beiträge zur Geschichte der Cistercienser – Stifte der Oesterreichisch – Ungarischen Ordensprovinz, Wien: in Commission bei Alfred Hölder, 1891, s. 313; W. Łuszczkiewicz: Wieś Mogiła przy Krakowie, jej klasztor cysterski, kościółek farny i kopiec Wandy [w seria:] Biblioteka Krakowska, t. 10, Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, 1899, s. 19; S. Tomkowicz: Powiat krakowski, „Teki Główna Konserwatorów Galicji Zachodniej” 1906, t. 2, s. 134; H. Kuna, Z dziejów biblioteki OO. Cystersów w Mogile..., s. 48; M. Starzyński: Katalog opatów..., s. 103.

²⁷ Z. Domżał, A. Wałkowski: Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie..., s. 157–158.

²⁸ K. Hoszowski: Obraz życia i zasług..., s. 11; idem: Poczet opatów mogińskich..., s. 23–24; J. Dużyk: Nowa Huta..., s. 13; E. Potkowski: Książka rękopiśmienna..., s. 124 (przyp. 5); B. Miodońska: Małopolskie malarstwo..., s. 25; M. Starzyński: Katalog opatów..., s. 115; Z. Domżał, A. Wałkowski: Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie..., s. 35, 37; idem: Z badań nad piśmiennictwem sakralnym..., s. 19–20.

rza. Trzeba przy tym dodać, że stylizyka jego iluminacji może świadczyć o jego pochodzeniu ze śląskiego Brzegu²⁹.

Wiek XV zaznaczył się w skryptorium klasztoru cystersów w Mogile działalnością szczególnie wybitnego pisarza i uczonego doktora Jakuba z Paradyża. Ten pochodzący z chłopskiej rodziny cysters początkowo był zakonnikiem w Paradyżu, a od czasu rozpoczęcia w 1420 roku studiów na uniwersytecie w Krakowie związał się z konwentem w Mogile. Jako uczony dyskutował z husytami i jako pierwszy cysters z ziem polskich doktoryzował się z teologii. Był profesorem uniwersytetu krakowskiego, wizytatorem zakonnym i kaznodzieją. Zniechęcony wrogością konfratrów zrażonych do niego z powodu bezkompromisowości przestrzegania dyscypliny zakonnej, między 1444 a 1447 roku wstąpił do klasztoru kartuzów w Erfurcie, gdzie zmarł 30 kwietnia 1464³⁰. Jakub z Paradyża posiada niezwykle bogaty dorobek. Ponieważ dotąd wydano tylko około

²⁹ ACM, Rękop. bibl., sygn. 610, k. 1^v–559^v (kolofon fol. 559^v). Katalog archiwum, s. 239, nr 610; B. Miodońska: *Małopolskie malarstwo...*, s. 88 i przyp. 120; S. Tomkowicz: *Powiat...*, s. 190; E. Chwalewik: *Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie w porządku alfabetycznym według miejscowości ułożone*, t. 1 A–M, Warszawa–Kraków: J. Mortkowicz, 1926, s. 464; D. Kamolowa, K. Muszyńska: *Zbiory rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce*, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1988, s. 146; Z. Domżał, A. Wałkowski: *Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie...*, s. 131–132.

³⁰ Mikołaj z Krakowa: *Chronicon monasterii Claratumbensis...*, s. 457–458; J. Fijałek: *Mistrz Jakób z Paradyża, profesor teologii w Krakowie i cysters mogiński, później kartuz w Erfurcie*, „*Kwartalnik Historyczny*” 1899, t. 13, s. 423–424; idem: *Mistrz Jakób z Paradyża i uniwersytet krakowski w okresie soboru bazylejskiego*, t. 2, Kraków: Akademia Umiejętności, 1900, s. 53, 57–59; K. Michalski, T. Sinko: *Przyczynki z kodeksu mogińskiego do dziejów oświaty w Polsce XV wieku*, Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1917, s. 9–10; W. Augustyn: *Jakub z Paradyża [w:] Filozofia w Polsce. Słownik pisarzy*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1971, s. 136; K. Lepszy: *Jakub z Paradyża [w:] Polski Słownik Biograficzny*, t. 10, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1963–1964, s. 363; D. A. Kuś: *Jakub z Paradyża – Tractatus de contractibus [w:] Textus et Studia Historiam Theologiae in Polonia Excultae Spectantia*, t. 2, cz. 2, Warszawa 1974, s. 73–76; J. Miśiurek: *Historia i teologia polskiej duchowości katolickiej*, t. 1, Lublin: Akademia Teologii Katolickiej, 1994, s. 38 (z przyp. 19); S. A. Porębski: *Jakub z Paradyża – poglądy i teksty*, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, 1994, s. 17–21, 60, 374; T. Michałowska: *Średniowiecze*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997, s. 761; eadem: *Literatura polskiego średniowiecza*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011, s. 374; J. Stos: *Jakub z Paradyża*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2004, s. 11–18, 20–22; K. Ożóg: *Kościół krakowski w późnym średniowieczu [w:] Kościół krakowski w tysiącleciu*, Kraków: Znak, 2000, s. 133, 166; idem: *Uczeni w monarchii Jadwigi Andegawieńskiej i Władysława Jagiełły (1384–1434)*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 2004, s. 60, 305; K. Boroda: *Studenci uniwersytetu krakowskiego w późnym średniowieczu*, Kraków: Wydawnictwo „Avalon”, 2010, s. 48, 140; M. Starzyński, *Katalog opatów...*, s. 113–114; idem: *Nomina abbatum...*, s. 152; Z. Domżał, A. Wałkowski: *Działalność i poglądy Jakuba z Paradyża*,

10% jego dzieł, ich liczbę szacuje się do mniej więcej 200 traktatów³¹. Według literatury naukowej podział dorobku Jakuba na okres krakowski i erfurcki nie ma znaczenia, ponieważ interesowały go te same problemy³² – poprawa sytuacji w Kościele (*Determinatio de ecclesia*)³³, indywidualna pobożność człowieka pogłębianą poprzez ascezę i kontemplację (tzw. *devotio moderna*)³⁴ oraz etyka ze szczególnym uwzględnieniem umów gospodarczych (*De contractibus*)³⁵. Szersze omówienie życiorysu i działalności Jakuba z Paradyża znajdzie Czytelnik w odrębnym artykule³⁶.

Spośród innych zakonników aktywnych w skryptorium klasztoru cystersów w Mogile w XV wieku trzeba wymienić Mikołaja pochodzącego

„Echa Przeszłości” 2015, t. 16, s. 36–41; eadem: Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie..., s. 74–76, 132–137.

³¹ A. Winiarczyk: Jakub z Paradyża [w:] Encyklopedia Katolicka, t. 7, red. J. Duchniewski, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1997, s. 723; S. A. Porębski: Jakub z Paradyża – poglądy..., s. 79. Bardziej szczegółowe wyliczenia znajdzie Czytelnik w artykule: Z. Domżał, A. Wałkowski: Działalność i poglądy Jakuba z Paradyża..., s. 41.

³² S. A. Porębski: Jakub z Paradyża – poglądy..., s. 11, 79.

³³ Ibidem, s. 14–16, 23–24, 50, 60–61, 79; W. Augustyn: Jakub z Paradyża..., s. 136; J. Domański: Filozofia i myśl społeczna XIII–XV wieku, Warszawa: PWN, 1978, s. 21; T. Witczak: Literatura średniowiecza, Warszawa: PWN, 1990, s. 85; S. Swieżawski: Eklezjologia późnośredniowieczna na rozdrożu [w:] Studia do Dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, t. 1, Kraków: Wydawnictwo Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy, 1990, s. 42–43, 139, 177; J. Stoś, Jakub z Paradyża..., s. 42, 44–45; idem: Mistrz Jakub z Paradyża i „devotio moderna”. Główne problemy refleksji filozoficzno-teologicznej Jakuba z Paradyża i ich związek z „devotio moderna”, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, 1997, s. 43; T. Michałowska: Średniowiecze..., s. 321; K. Boroda: Studenci uniwersytetu krakowskiego..., s. 48; J. Wyrozumski: Kraków połowy XV wieku [w:] Cracovia mediaevalis, Kraków: Wydawnictwo „Avalon”, 2010, s. 427; Z. Domżał, A. Wałkowski: Działalność i poglądy Jakuba z Paradyża..., s. 42–44; eadem: Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie..., s. 137–141.

³⁴ K. Górski: Teologia mistyczna Jakuba z Paradyża, „Roczniki Filozoficzne” 1979, t. 27, s. 229; idem: Duchowość polska w XV wieku [w:] Literatura i kultura późnego średniowiecza w Polsce, red. T. Michałowska, Warszawa: Wydawnictwo IBL, 1993, s. 172; I. Kołodziejczyk: Duchowość cysterska [w:] Monasticon Cisterciense Poloniae, t. 1: Dzieje i kultura męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej od średniowiecza do czasów współczesnych, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1999, red. A. M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, s. 129; S. A. Porębski: Jakub z Paradyża..., s. 58–59, 61, 64–65; Z. Domżał, A. Wałkowski: Działalność i poglądy Jakuba z Paradyża..., s. 44–45; eadem: Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie..., s. 141–142.

³⁵ D. A. Kuś: Jakub z Paradyża..., s. 80; J. Domański: Filozofia i myśl..., s. 22–23, 262–263; T. Michałowska: Średniowiecze..., s. 746–747, 751; S. A. Porębski: Jakub z Paradyża..., s. 13–15, 52, 68; J. Stoś: Jakub z Paradyża..., s. 46; Z. Domżał, A. Wałkowski: Działalność i poglądy Jakuba z Paradyża..., s. 45–46; eadem: Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie..., s. 142–143.

³⁶ Z. Domżał, A. Wałkowski: Działalność i poglądy Jakuba z Paradyża..., s. 25–48.

ze znanego rodu przybyłych ze Śląska mieszczan krakowskich Brygierów. Mikołaj Brygier studiował na uniwersytecie w Krakowie w cysterskim studium w roku 1421. Za pontyfikatu opatów Pawła Paychbirnera (1426–1436) i Mikołaja Ederera (1436–1439) skopiował dzieła: Wincentego z Beauvais *Speculum*, Jana z Genui *Catholicon* oraz *Summa confessorum* najprawdopodobniej autorstwa Astezana z Piemontu, które niestety nie zachowały się w bibliotece konwentu i wiemy o nich z *Kroniki Mikołaja z Krakowa*. Znamy datę śmierci Mikołaja Brygiera, która przypadła na dzień 6 marca 1438 roku³⁷. W kolofonie jednego z kodeksów datowanych na rok 1441, zawierającym kopie synodalnych statutów biskupa Nankera pojawia się pisarz określony jako N. Czyżby był to skrót imienia Mikołaj (*Nicolaus*)? Na temat tego pisarza wiemy najmniej, ale nie możemy go utożsamiać z ww. Mikołajem Brygierem, ponieważ zmarł on w roku 1438, a kolofon wyraźnie wskazuje, że N ukończył kodeks w 1441 roku³⁸.

W czasie pontyfikatu Piotra Hirszberga (1461–1475) spotykamy Jerzego z Sambora, kopistę wielkoformatowych ksiąg liturgicznych, które się nie zachowały³⁹. Natomiast do zachowanych dzieł, które wymieniła

³⁷ Mikołaj z Krakowa: *Chronicon monasterii Claratumbensis...*, s. 454–455; *Excerpta e libro mortuorum monasterii Mogilensis ordinis Cisterciensis*, wyd. Wojciech Kętrzyński [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 5, Lwów: Nakładem Akademii Umiejętności, 1888, s. 808; J. Ptaśnik: *Studia nad patrycyatem krakowskim wieków średnich*, „Rocznik Krakowski” 1913, t. 15, s. 50–51; W. Łuszczkiewicz: *Wieś Mogiła...*, s. 19; S. Tomkowicz: *Powiat...*, s. 134; K. Kaczmarek: *Studia uniwersyteckie cystersów z ziem polskich w okresie średniowiecza*, Poznań: Instytut im. Adama Mickiewicza, 2002, s. 145 (z przyp. 45); M. Starzyński: *Katalog opatów...*, s. 110–111; idem: *Nomina abbatum...*, s. 152; K. Kaczmarczyk, G. Kowalski: *Katalog archiwum...*, s. 23; Astezan [w:] *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, oprac. ks. S. Gall, J. Niedzielski, H. Przeździecki, A. Szlagowski, red. ks. Z. Chelmiński, t. 1–2, Warszawa: Gebethner i Wolff, 1904, s. 397; J. Bazydło: *Jan z Genui* [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 7..., s. 893; *Encyklopedia Kościoła*, t. 2, oprac. Frank L. Cross, Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio” 2004, s. 1166; M. D. Knowels, D. Obolensky: *Historia Kościoła*, t. 2, 600–1500, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1988, s. 304; E. R. Curtius: *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, Kraków: Universitas, 1997, s. 345 (z przyp. 59); J. Le Goff: *Kultura średniowiecznej Europy*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza VOLUMEN i Dom Księgarsko-Wydawniczy KLON, 1994, s. 492. Por. także Z. Domżał, A. Wałkowski: *Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie...*, s. 145–148.

³⁸ BUWr., OR, sygn. I Q 74, k. 180^r (a według starej foliacji – 176^r); C. H. Rother: *Aus Schreibstube und Bücherei des ehemaligen Zisterzienserklosters Heinrichau*, „*Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens*” 1927, vol. 61, s. 50 (tekst kolofonu jest cytowany w przyp. 2); M. Broda: *Biblioteka klasztoru cystersów w Henrykowie do końca XV wieku*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 2014, s. 73; *Excerpta...*, s. 808. Por. także Z. Domżał, A. Wałkowski: *Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie...*, s. 148–149.

³⁹ Mikołaj z Krakowa: *Chronicon monasterii Claratumbensis...*, s. 464; S. Tomkowicz: *Powiat...*, s. 134; D. Kamolowa, K. Muszyńska: *Zbiory rękopisów...*, s. 145; M. Starzyński: *Katalog opatów...*, s. 117–120; R. Witkowski: *Biblioteki klasztorne opactw cysterskich na*

Kronika Mikołaja z Krakowa, należą: *Glossa Mikołaja z Lyry* i krytyka tegoż dzieła pod tytułem *Addiciones* mistrza Pawła arcybiskupa Burgos⁴⁰. W przypadku tych pozycji istnieje pogląd, że Jerzy z Sambora ich nie skopiował, a zakupił je w trakcie odwożenia podatku zakonnego do Francji w roku 1480. O takiej podróży Jerzego ma świadczyć pokwitowanie podatku z roku 1480 dokonane przez generalnego opata cystersów Jana, widoczne w kopiarzu opata Andrzeja Tymowskiego⁴¹. Trudno jednak znaleźć dowody, że osoba wymieniona w kopiarzu pod rokiem 1480 to rzeczywiście Jerzy z Sambora. Podróż zakonnika o imieniu Jerzy miała miejsce za pontyfikatu Marcina Matyspaska, a *Kronika Mikołaja z Krakowa* nie tylko nic nie mówi o działalności Jerzego z Sambora w czasach tego opata, ale też nie wspomina o jego podróży do Francji i być może mamy do czynienia ze zbieżnością imion⁴². Sama *Kronika Mikołaja z Krakowa* we fragmencie dotyczącym omawianej sprawy nie jest do końca jasna. Używając zwrotu: *pluresque alii libri per eum sunt comparati, sicut Glosa magistri Nicolai de Lyra super totam bibliam, nec non Addiciones magistri Pauli, Burgensis episcopi*⁴³, posługuje się czasownikiem *comparare*, który faktycznie można rozumieć m.in. jako „kupić” ewentualnie „nabyć”, ale także „sporządzić”, „wykonać” – w znaczeniu „zrobić”, co można już interpretować jako „spisać”, czyli „skopiować”⁴⁴. Uważamy, że problem ten wymaga jeszcze dalszych badań. W jednym z pięciu kodeksów, których skopiowanie przypisuje się Jerzemu z Sambora znajduje się kolofon Jana Jordana z Dachau, prezbitera z Fryzyngi, który swoją pracę ukończył 20 grudnia 1451 roku: *Finita est hec postilla fratris Nicolai de Lyra ordinis fratrum minorum sacre pagine professoris anno Domini Millesimo quadringentesimo*

ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej. Zarys problematyki i stan badań [w:] *Monasticon Cisterciense Poloniae...*, s. 163.

⁴⁰ Mikołaj z Krakowa: *Chronicon monasterii Claratumbensis...*, s. 464; P. Królikowski: Paweł z Burgos [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 15, red. E. Gigilewicz, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2011, s. 129–130; Z. Domżał, A. Wałkowski: *Z badań nad piśmiennictwem sakralnym...*, s. 21–25. Por. zachowane rękopisy dzieł Mikołaja Lyry: ACM, Rękop. bibl., sygn. 613–616 oraz Pawła arcybiskupa Burgos: ACM, Rękop. bibl., sygn. 617. Katalog archiwum, s. 241–244 (nr 613–617).

⁴¹ K. Kaczmarczyk, G. Kowalski: *Katalog archiwum...*, s. 9, 17–18; H. Kuna: *Z dziejów biblioteki OO. Cystersów w Mogile...*, s. 50; M. Starzyński: *Katalog opatów...*, s. 121.

⁴² Por. K. Kaczmarczyk, G. Kowalski: *Katalog archiwum...*, s. 9, 17–18 z M. Starzyński: *Katalog opatów...*, s. 120–122; Z. Domżał, A. Wałkowski: *Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie...*, s. 151.

⁴³ Mikołaj z Krakowa: *Chronicon monasterii Claratumbensis...*, s. 464.

⁴⁴ Por. ibidem ze *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*, t. 2, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1959–1967, red. M. Plezia, s. 713–715 i z A. Wałkowski: *Kodeks, którego nie ma. Z badań...*, s. 226–228; Z. Domżał, A. Wałkowski: *Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie...*, s. 151.

quingagesimo primo in vigilia sancti Thome apostoli [rubro:] *Frisinge per manus Johannis Jordan de Dachaw Frisingensis dyocesis presbiteri*⁴⁵. Tymczasem w żadnym z kodeksów, które wiążemy z osobą Jerzego z Sambora, nie ma jakiegokolwiek wzmianki o jego pracy pisarskiej⁴⁶. W tej sytuacji zachodzi pytanie, czy wspomniane księgi zawierające dzieła Mikołaja z Lyry i Pawła arcybiskupa Burgos skopiował Jana Jordan z Dachau czy Jerzy z Sambora. Ponadto trzeba wyjaśnić, czy ww. kolofon dotyczy tylko fragmentu kodeksu, w którym się on znajduje, jego całości, ewentualnie pozostałych rękopisów. Wyświetlenie tej sprawy wymaga paleograficznych badań porównawczych, które pozwolą ustalić zakres występowania ręki pisarskiej z kolofonu w kodeksach przypisywanych Jerzemu. Takie badania planujemy w najbliższej przyszłości.

Niewiele wiadomo o bracie Mikołaju, który również był aktywny w skryptorium klasztoru cystersów w Mogile w czasie pontyfikatu opata Piotra Hirszberga, czyli w latach 1461–1475. Z *Kroniki Mikołaja z Krakowa* wiemy, że był on zdolnym malarzem, który nie tylko iluminował księgi, ale także wykonał polichromię w drewnianym kościele św. Bartłomieja w Mogile. Niestety w czasie jego modernizacji w 1740 roku została ona całkowicie zlikwidowana⁴⁷. Nie można wykluczyć, że omawiany Mikołaj jest tym samym, którego wymienia kolofon z kodeksu pochodzącego z roku 1463: *Et sic finis huius operis per me nicolaum inutilem monachum de clara tumba* [...] ⁴⁸.

Spośród opatów, którzy także parali się pracą pisarską, trzeba wymienić Piotra Hirszberga. Sporządził on zbiór kazań *Epistole de tempore*⁴⁹.

⁴⁵ ACM, Rękop. bibl., sygn. 616, k. 184r. por. Katalog archiwum, s. 244 (nr 616) i fot. 10.

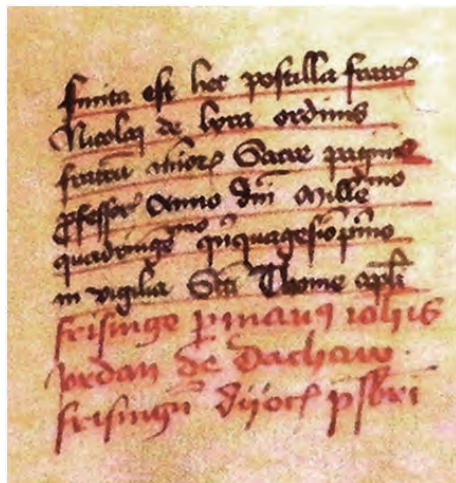
⁴⁶ Por. ACM, Rękop. bibl., sygn. 613–617. Katalog archiwum, s. 241–244 (nr 613–617).

⁴⁷ Mikołaj z Krakowa: *Chronicon monasterii Claratumbensis...*, s. 464; M. Starzyński: *Katalog opatów...*, s. 117–120; E. Rastawiecki: *Słownik malarzów polskich tudzież obcych w Polsce osiadłych lub czasowo w niej przebywających*, t. 3, Warszawa: Nakładem Autora, 1857, s. 328; S. Tomkowicz: *Powiat...*, s. 134; W. Łuszczkiewicz: *Wieś Mogiła...*, s. 55; H. Kuna: *Z dziejów biblioteki OO. Cystersów w Mogile...*, s. 50; B. Miodońska: *Małopolskie malarstwo...*, s. 88; eadem: *Malarstwo miniaturowe [w:] Sztuka w Krakowie w latach 1350–1550. Muzeum Narodowe w Krakowie. Wystawa urządzona w sześćsetną rocznicę założenia Uniwersytetu Jagiellońskiego [katalog]*, Kraków: Muzeum Narodowe, 1964, s. 22; R. Brykowski: *Inwentarz drewnianej architektury sakralnej w Polsce*, z. 1 a: *Kościół w Małopolsce XV wieku (Mogiła, Olbierzowice, Zborówek)*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1983, s. 19–21; M. Kornecki: *Drewniany kościół św. Bartłomieja w Mogile. Uwagi i refleksje w świetle badań i konserwacji*, „Wiadomości Konserwatorskie Województwa Krakowskiego” 1996, t. 4, s. 13; Z. Domżał, A. Wałkowski: *Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie...*, s. 152.

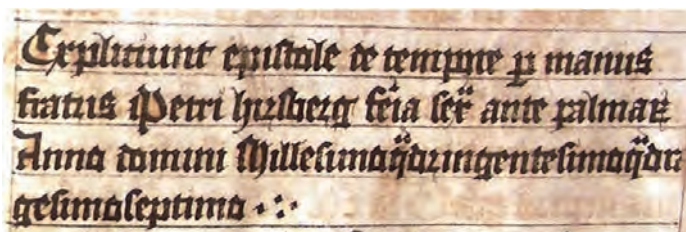
⁴⁸ ACM, Rękop. bibl., sygn. 623, k. 87v. Katalog archiwum, s. 248 (nr 623, poz. e).

⁴⁹ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3734, pag. 3–114. Por. Z. Domżał, A. Wałkowski: *Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie...*, s. 153, gdzie dalsza literatura.

O tym, że mamy do czynienia z jego autografem, świadczy sformułowanie [...] *per manus fratris Petri hirsberg* [...] w kolofonie: *Expliciunt epistole de tempore per manus fratris Petri hirsberg feria sexta ante Palmarum anno domini millesimo quadringentesimo quadragesimo septimo*⁵⁰. Pracę zakończył 28 marca 1447 roku⁵¹. Co ciekawe, o dorobku pisarskim opata Piotra Hirszberga nie mówi nic *Kronika Mikołaja z Krakowa* i wiemy o nim tylko z ww. kolofonu⁵².

Fot. 10. Kolofon Jana Jordana z Dachau
ACM, Rękop. bibl., sygn. 616, k. 184^r

Fot. 11. Kolofon Piotra Hirszberga z dnia 28 marca 1447 roku
BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3734 III, pag. 119

⁵⁰ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3734 III, pag. 119. Por. fot. 11.

⁵¹ Por. BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3734 III, pag. 119 i fot. 11 ze Z. Domżał, A. Wałkowski: *Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie...*, s. 154; eidem: *Pióro potężniejsze niż pastorał. O opatach klasztoru cystersów w Mogile, którzy zasiedli do pisania [w:] Dzieje książki i prasy. Przegląd badań za lata 2013–2015*, red. B. Iwańska-Cieślak et al., Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2017, s. 28–29.

⁵² Z. Domżał, A. Wałkowski: *Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie...*, s. 89, 153.

Przechodzimy do klasztorного kronikarza Mikołaja z Krakowa. Dzięki wielu informacjom, które po sobie pozostawił, możliwe było ustalenie faktów z jego życiorysu. Był narodowości polskiej i pochodził z Krakowa, a urodził się w roku 1437. Jego ojciec był bratem Piotra Hirszberga, opata cystersów w Mogile, kronikarz w związku z tym nosił nazwisko Hirszberg, ale to przemilczał. Dzieje rodu Hirszbergów nie zostały jak dotąd opracowane w sposób zadowalający. Wiemy, że współczesny ojcu kronikarza niejaki Piotr [sic!] Hirszberg był członkiem ławy sądowej, a od roku 1440 rady miejskiej w Krakowie; sprawa ta wymaga dalszych badań. Do klasztoru cystersów Mikołaj wstąpił w roku 1452. Nie mamy informacji źródłowych o pełnionych przez niego funkcjach klasztornych, ale biorąc pod uwagę jego bibliofilską erudycję i fakt spisania kopiarza klasztoru, można przypuszczać, że był on bibliotekarzem oraz archiwistą w opactwie. Karierę „człowieka pióra” zaczął stosunkowo późno, bo w wieku 67–68 lat, jednak pozostawił po sobie dorobek składający się z kroniki klasztornej oraz trzech innych pozycji takich jak: *Liber monasterii Clarae Tumbae, in quo privilegia, donationes, approbationes summorum pontificum, regum, ducum etc. Continentur, Sermones ab Adventu ad Pascha* oraz *Sermones de Beata Virgine Maria*. Datę śmierci Mikołaja z Krakowa wyznaczono na lata 1505–1506. Jej podstawą jest treść kroniki, którą Mikołaj doprowadził do roku 1505 i nie mamy żadnych danych, które wskazywałyby na jego późniejszą aktywność⁵³. Nie miał racji Wojciech Kętrzyński, gdy pisał – powołując się zresztą na rozdział 26 owej kroniki – że Mikołaja z Krakowa jako młody zakonnik odwiedził cysterskie opactwa w Maulbronn, Raitenhaslach i Waldsassen. Opisano w nim wydarzenia wojenne, które miały miejsce w roku 1505, i dotknęły klasztory Raitenhaslach i Waldsassen, których dobra zniszczono. Klasztor w Maulbronn natomiast został oblężony i zdobyty, mnisi wygnani, a opat znalazł się w niewoli. Mikołaj ani słowem nie wspomniał, że kiedykolwiek przebywał ww. opactwach⁵⁴.

⁵³ Mikołaj z Krakowa: *Chronicon monasterii Claratumbensis...*, s. 462; W. Kętrzyński [Wstęp do:] ibidem, s. 429; F. Uryga: *Claraetumbae (vulgo Mogila)...*, s. 310; W. Łuszczkiewicz: *Wieś Mogiła...*, s. 18; E. Gigilewicz: *Mikołaj z Krakowa [w:] Encyklopedia Katolicka*, t. 12..., s. 1000; Z. Domżał, A. Wałkowski: *Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie...*, s. 37–40; M. Starzyński: „*Nicolaus historicus*”. O warsztacie pisarskim cysterskiego kronikarza u schyłku średniowiecza [w:] *Dzieje i kultura cystersów w Polsce 1*, red. M. Starzyński i D. Tabor, Kraków: Societas Vistulana, 2016 (*Cistercium Mater Nostra. Studia et documenta* 3, red. serii O. Marek Piotr Chojnacki, Marcin Starzyński, Maciej Zdanek), s. 144–145.

⁵⁴ Por. Mikołaj z Krakowa: *Chronicon monasterii Claratumbensis...*, s. 475–476 z W. Kętrzyński [Wstęp do:] ibidem, s. 429 i ze Z. Domżał, A. Wałkowski: *Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie...*, s. 38–39.

Informacje te wynikały raczej z ciekawości świata i świadczą o wyłamywaniu się kronikarza z ograniczeń narzucanych przez tradycję lokalną⁵⁵.

Kronika Mikołaja z Krakowa stanowi najstarszą, klaszorną kronikę powstałą w Królestwie Polskim⁵⁶. Źródłami Mikołaja były przede wszystkim dokumenty, a ponadto nekrolog, informacje przekazane przez opata klasztoru Piotra Hirszberga oraz autopsja, co pozwala przyjąć, że kronikarz dysponował dobrą wiedzą dotyczącą dziejów opactwa⁵⁷. Przekaz Mikołaja można uznać za wiarygodny, ponieważ było to dzieło przeznaczone do wewnętrznego użytku w klasztorze i kronikarz nie miał szczególnych powodów do rozmijania się z prawdą, a przecież większość informacji dotyczyła opactwa i współbracia mogli łatwo sprawdzić prawdziwość kronikarza⁵⁸. Jeśli mamy do czynienia z pewną tendencyjnością, to dotyczyła ona pomijania informacji kompromitujących klasztor. W przypadku *Kroniki Mikołaja z Krakowa* dotyczyło to antyopata Franciszka, usuniętego ze stanowiska z powodu apostazji⁵⁹. Kronika rozpoczyna się czasem fundacji wyznaczonym przez Mikołaja na rok 1221, a kończy się zaś w roku 1505⁶⁰. Pod względem tematycznym możemy *Kronikę Mikołaja z Krakowa* określić jako *gesta abbatorum* – opisy rządów kolejnych opatów, w których przeważają informacje o charakterze majątkowym. Widzimy pierwiastek pragmatyczny, kiedy kronikarz starał się wskazać zalety opisywanych opatów stanowiących personalne wzorce do naślada-

⁵⁵ M. Starzyński: „Nicolaus historicus”. O warsztacie..., s. 153–154.

⁵⁶ Idem: Nieznany dokument konfraterni dla klasztoru mogińskiego z roku 1481. (Ze studiów nad małopolską kroniką klaszorną), „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie” 2006, R. 51, s. 15.

⁵⁷ W. Kętrzyński [Wstęp do:] Mikołaj z Krakowa: Chronicon monasterii Claratumbensis..., s. 430–432; M. Starzyński: Katalog opatów..., s. 117; idem: Nieznany dokument konfraterni..., s. 16; A. Wałkowski: Kodeks, którego nie ma. Z badań..., s. 225; Z. Domżał, A. Wałkowski: Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie..., s. 61. Por. także J. Matuszewski: Najstarsze polskie zdanie prozaiczne. Zdanie henrykowskie i jego tło historyczne, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981, s. 37 oraz 41–42.

⁵⁸ Por. J. Matuszewski: Najstarsze polskie zdanie prozaiczne..., s. 55; W. Mrozowicz: Kronika klasztoru kanoników regularnych w Kłodzku, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2011, s. 97; Z. Domżał, A. Wałkowski: Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie..., s. 61–62.

⁵⁹ M. Starzyński: Katalog opatów..., s. 104–105; idem: Uzurpator opatem? Franciszek – nieznany zwierzchnik klasztoru Cystersów w Mogile z XIV wieku, „Studenckie Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2004, t. 15 (Studenckie Zeszyty Historyczne, z. 6), s. 96–98; Z. Domżał, A. Wałkowski: Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie..., s. 44, 62.

⁶⁰ Mikołaj z Krakowa: Chronicon monasterii Claratumbensis..., s. 435–480. Por. Z. Domżał, A. Wałkowski: Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie..., s. 51.

dowania⁶¹. *Kronika Mikołaja z Krakowa* nie jest dziełem ukończonym, na co zdaniem Marcina Starzyńskiego wskazuje notatka na ostatniej stronie rękopisu kroniki klasztornej: *Hucusque chronicon monasterii Clarae Tumbae, quo morte praeventus frater Nicolaus non finivit*⁶². Uważano ją zatem za dzieło niedokończone. Niestety, nie ma takiej noty na wskazanej przez Marcina Starzyńskiego stronie⁶³ i nie wiadomo, na jakiej podstawie wspomniany badacz ją cytuje⁶⁴.

Kronikę zaopatrzoneo w prolog, który można uznać za typowy dla wieków średnich. Jako motywy jej powstania Mikołaj wymienia chęć utrwalenia wydarzeń oraz fakt, że dotąd nie spisano czynów opatów klasztoru cystersów w Mogile, czego kronikarz podjął się jako pierwszy. Jakby świadomy niedostatków swojej wiedzy, Mikołaj wyraził nadzieję, że jego dzieło posłuży jako podstawa biegłszemu niż on historykowi. Widać, że kronikarz dobrze opanował retoryczny schemat właściwy prologom⁶⁵. Tekst kroniki podzielono na 26 rozdziałów. Składają się na nie wspomniany prolog i opis fundacji klasztoru oraz dzieje pontyfikatów kolejnych

⁶¹ Mikołaj z Krakowa: *Chronicon monasterii Claratumbensis...*, s. 435, 453–454, 461, 468–469; Z. Domżał, A. Wałkowski: *Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie...*, s. 42–44. Por. także J. Matuszewski: *Najstarsze polskie zdanie prozaiczne...*, s. 58–59; J. Wenta: *Dziejopisarstwo w klasztorze. Środowisko a formy dziejopisarskie na przykładzie Prus [w:] Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*, red. A. Pobóg-Lenartowicz i M. Derwich, Opole: Wydawnictwo Św. Krzyża, 1995, s. 166–167; M. Starzyński: *Nieznany dokument konfraterni...*, s. 17.

⁶² M. Starzyński: „*Nicolaus historicus*”. O warsztacie..., s. 151–152; BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 127.

⁶³ BCzart., Dz. Rękopisów, sygn. 3061 IV, pag. 127, fot. 12.

⁶⁴ Marcin Starzyński: „*Nicolaus historicus*”. O warsztacie..., s. 152 (w przyp. 40 Marcin Starzyński wskazuje, że nota *Hucusque chronicon monasterii Clarae Tumbae, quo morte praeventus frater Nicolaus non finivit* jest w rękopisie kroniki Mikołaja – BCzart., Dział Rękopisów, sygn. 3061 IV, pag. 127, ale jej tam nie ma – por. fot. 12).

⁶⁵ Por. Mikołaj z Krakowa: *Chronicon monasterii Claratumbensis...*, s. 433–435 z J. Wenta: *Dziejopisarstwo w klasztorze cysterskim w Oliwie...*, s. 116; E. R. Curtius: *Literatura europejska...*, s. 93–95; K. Liman: *Czy słowo w źródle historycznym zawsze odsyła do zjawisk rzeczywistych otaczającego nas świata? [w:] Werbalne i pozawerbalne środki wyrazu w źródle historycznym. Materiały II Sympozjum nauk dających poznać źródła historyczne. Problemy warsztatu historyka*, red. R. Rosin i J. Szymański, Lublin: UMCS, 1981, s. 70; P. Dymmel: *Terminologia prologów w piśmiennictwie historycznym średniowiecznej Polski [w:] Kultura piśmienna średniowiecza i czasów nowożytnych. Problemy badawcze*, red. idem i Barbara Trelińska („*Res historica*”, t. 3), Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1998, s. 221–222; W. Mrozowicz: *Kronika klasztoru kanoników regularnych...*, s. 89–90; K. Chmielewska: *Ad laudem bonorum et vindicandam malorum – o powodach spisania śląskich średniowiecznych kronik kanoników regularnych [w:] Klio viae et in via. Opuscula Marco Cetwiński dedicata*, red. A. Odrzywolska-Kidawa, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2010, s. 596–597; Z. Domżał, A. Wałkowski: *Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie...*, s. 45–46.

opatów do czasów Jana IV, który swoje obowiązki zaczął pełnić od roku 1504. W ramach opisu każdego z pontyfikatów zastosowano chronologiczny porządek omawianych wydarzeń, tzw. *ordo naturalis*. Trzeba przy tym zaznaczyć, że od 21 rozdziału opisy są dokładniejsze, ponieważ powstały na podstawie autopsji, gdy kronikarz przebywał już w klasztorze⁶⁶.

Fot. 12. Strona, na której rzekomo znajduje się nota *Hucusque chronicon monasterii Clarae Tumbae, quo morte praeventus frater Nicolaus non finivit*⁶⁷
BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 127

Kronika zachowała się w postaci dwóch rękopisów. Pierwszy wykonano na początku XVI wieku i znajduje się w Muzeum Narodowym w Krakowie, Bibliotece Książąt Czartoryskich⁶⁸. Drugi, stanowiący jego kopię z XVII wieku, znajduje się w klasztorze cystersów w Mogile⁶⁹. Skupimy się na pierwszym rękopisie, który (o czym niżej) uważamy za autograf Mikołaja⁷⁰.

⁶⁶ Por. Mikołaj z Krakowa: *Chronicon monasterii Claratumbensis...*, s. 435–480; K. Liman: *Czy słowo w źródle historycznym...*, s. 71; E. Gigilewicz, *Mikołaj z Krakowa...*, s. 1000; Z. Domżał, A. Wałkowski: *Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie...*, s. 43, 50.

⁶⁷ Zob. Marcin Starzyński: „*Nicolaus historicus*”. O warsztacie..., s. 152, przyp. 40.

⁶⁸ BCzart., Dział Rkp., sygn. 3061 IV. Katalog archiwum., s. 107 (nr 8a).

⁶⁹ ACM, Rękopisy archiwalne (dalej cyt. Rękop. arch.), sygn. 25. Katalog archiwum, s. 112 (nr 25, poz. b).

⁷⁰ Z. Domżał, A. Wałkowski: *Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie...*, s. 59–60.

Ten rękopis to kodeks papierowy liczący łącznie 128 kart⁷¹. Papier do jego wykonania wyprodukowano w papierni w Mogile, ponieważ zawiera jej najstarszy znak wodny, którym jest tarcza z herbem Odrowąż oraz pastorał. Ponadto spotykamy drugi filigran, bardzo zbliżony do herbu Szeliga, ale krzyż przypomina duże *T* oparte na półksiężycu⁷². Co do trzeciego filigranu potrzebne jest sprostowanie. Nie jest to, jak twierdzi Włodzimierz Budka, głowa wołu zaopatrzona w pastorał⁷³, ale zupełnie inny kształt stanowiący koronę diademową, a pochodzi z Niemiec i spotykany jest w twórczości Albrechta Dürera. Na Śląsku pojawił się on na przełomie XV i XVI stulecia⁷⁴. Jego podobiznę sfotografowaną w ultrafiolecie prezentujemy na fot. 13.

Kronika Mikołaja z Krakowa prezentuje dukt jednego pisarza o dwukolumnowym charakterze, a pismo jest gotycką kursywą o cechach morfologicznych właściwych dla przełomu wieku XV i XVI. Przy uwzględnieniu tego, że opis wydarzeń w kronice zakończono na roku 1505, wskazuje to na zbliżony do niego czas powstania kroniki. Widzimy więc potwierdzenie przez datację paleograficzną daty określonej na podstawie treści dzieła, które pokrywa się z czasem aktywności Mikołaja z Krakowa⁷⁵. Możemy także w tej sytuacji przyjąć, że mamy do czynienia z jego autografem,

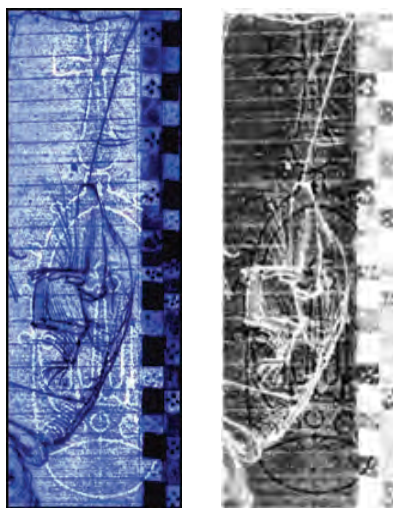
⁷¹ BCzart, Dz. Rkp., sygn. 3064 IV.

⁷² Por. ibidem z F. Piekosiński: Średniowieczne znaki wodne zebrane z rękopisów przechowywanych w archiwach i bibliotekach polskich, głównie krakowskich. Wiek XIV, Kraków: Akademia Umiejętności, 1893, s. 6; idem: O znakach wodnych polskich papierni wieku XVI [w:] Papiernie w Polsce XVI wieku. Prace Franciszka Piekosińskiego, Jana Ptaśnika, Kazimierza Piekarskiego, wyd. i uzup. W. Budka, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1971, s. 9; J. Siniarska-Czaplicka: Filigrany papierni położonych na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej od początku XVI do połowy XVIII wieku, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1969, s. 15; W. Budka: Znaki wodne papierni w Rzeczypospolitej XVI wieku [w:] Papiernie w Polsce XVI wieku. Prace Franciszka Piekosińskiego..., s. 72 i rys. 36. Por. S. Górzyński, J. Kochanowski: Herby szlachty polskiej, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1990, s. 146–147; Z. Domżał, A. Wałkowski, Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie..., s. 55–56.

⁷³ Por. BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV z W. Budka: Znaki wodne papierni..., s. 72 i ryc. 38.

⁷⁴ Por. BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV z K. Badecki: Znaki wodne w księgach archiwum miasta Lwowa 1382–1600 roku, Lwów: [s. n.], 1928, s. 9, 13–14, tab. IV (poz. 18); Ch.-M. Briquet: Les filigranes. Dictionnaire historique de marques du papier dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600, t. 1, Amsterdam: Hiersemann, 1968, s. 296, t. 2, Amsterdam: Hiersemann, 1968, nr 4911; G. Piccard: Die Wasserzeichenkartei Piccard im Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Findbuch 1: die Kronenwasserzeichen, Stuttgart: W. Kohlhammer, 1961, s. 46, 151 (nr 15) i 157 (nr 34); Z. Domżał, A. Wałkowski: Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie..., s. 56.

⁷⁵ Z. Domżał, A. Wałkowski: Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie..., s. 59; BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV; Mikołaj z Krakowa: Chronicon monasterii Claratumbensis...,

Fot. 13. Filigran w postaci korony diademowej
BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV

216

na co wskazuje fraza zawarta w jego kronice: [...] *ego frater Nicolaus de Cracovia oriundus, annorum quindecim, intravi hanc sanctam Cysterciensis ordinis religionem ad monasterium hoc Claratumbam, qui et duo volumina, hec et alia plura, scripsi* [...] – patrz fot. 14⁷⁶.

Zwracają uwagę słowa *qui et duo volumina, hec et alia plura, scripsi* [...] ⁷⁷ co może sugerować dwutomowy charakter kroniki lub istnienie innego dzieła Mikołaja⁷⁸. W kodeksie zawierającym *Kronikę Mikołaja z Krakowa*⁷⁹ jest także kopiarz bulli papieskich, dokumentów biskupich i opackich⁸⁰, zaś obie pozycje spisała ta sama ręka kronikarza⁸¹. Być może Mikołaj chciał zaznaczyć w ten sposób osobny charakter spisanych przez niego własnoręcznie dwóch dzieł. Sprawa wymaga dalszych badań.

W dziele Mikołaja z Krakowa znajdują się rysunki 24 opatów połączone z rozdziałami omawiającymi ich pontyfikaty⁸². Uważamy, że wykonała jej jedna i ta sama osoba, czego dowodzi schemat kompozycyjny

s. 479–480. Por. W. Kętrzyński [Wstęp do:] *ibidem*, s. 429; F. Uryga: *Claraetumbae (vulgo Mogila)...*, s. 310; E. Gigilewicz: *Mikołaj z Krakowa...*, s. 1000.

⁷⁶ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 87; Mikołaj z Krakowa: *Chronicon monasterii Claratumbensis...*, s. 462. Por. fot. 14.

⁷⁷ Mikołaj z Krakowa: *Chronicon monasterii Claratumbensis...*, s. 462.

⁷⁸ Z. Domżał, A. Wałkowski: *Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie...*, s. 39–40.

⁷⁹ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 1–113.

⁸⁰ *Ibidem*, pag. 114–126.

⁸¹ Z. Domżał, A. Wałkowski: *Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie...*, s. 59–60.

⁸² BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 9, 19, 30, 31, 41, 47, 57, 65, 75, 81, 97, 103.

Fot. 14. Fragment mówiący o pracy pisarskiej Mikołaja z Krakowa
BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 87

rysunków. Polega on na umieszczeniu na jednej stronie dwóch opatów, na ogół zwróconych do siebie twarzami (rzadziej plecami), przy czym każdy z nich trzyma pionowo pastorał (opat z lewej strony w lewej ręce, a ten z prawej w prawej dłoni). Niekiedy jednak pastorał mógł być trzymany ukośnie. Same pastorały były narysowane identycznie, koloru złotego (złoto?), pokryte na ogół czerwonymi kropkami (rubiny?). Postacie opatów znajdują się w prostokątach wykonanych z małych kwadracików i kropeczek. Kropeczki narysowano po cztery na krzyż. Natomiast prostokąty namalowano na przemian czerwonym i czarnym barwnikiem. Nad głowami opatów narysowano arkady w postaci linii na żółtym tle. Warto dodać, że nad każdym opatem zapisano jego imię, a niżej imiona papieży, których pontyfikaty były paralelne z latami pontyfikatu przełożonych klasztoru cystersów w Mogile⁸³. Biorąc pod uwagę, że jednolitość kompozycji i podobieństwo rysunków wskazują na jednego autora, i uwzględniając fakt, że napisy nad i pod podobiznami opatów są tożsame z pismem w tekście kroniki, szczególnie w zakresie dużych liter, uważamy, że wykonał je pisarz i twórca kroniki – Mikołaj z Krakowa⁸⁴.

Przechodzimy do informacji o skryptorium i działalności pisarskiej zawartych w *Kronice Mikołaja z Krakowa*. Te informacje możemy podzielić na dwie grupy. Pierwszą z nich stanowią wzmianki wymieniające z imienia osoby piszące w skryptorium klasztoru cystersów w Mogile z ewentualnie wyszczególnionymi tytułami ich dzieł. Jeśli chodzi o ten rodzaj informacji, to omówiliśmy je wcześniej. Wskazaliśmy także te osoby piszące, o których nie wspomina *Kronika Mikołaja z Krakowa*.

Jeśli chodzi o drugi rodzaj informacji dotyczących skryptorium klasztoru cystersów w Mogile znajdujących się w *Kronice Mikołaja z Krakowa*

⁸³ Ibidem. Por. fot. 15–17.

⁸⁴ Por. BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 9, 19, 30, 31, 41, 47, 57, 65, 75, 81, 97, 103 ze Z. Domżał, A. Wałkowski, Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie..., s. 60–61.

Fot. 15. Podobizny opatów
BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 19

to są nimi kopie utworów poetyckich, które stanowią zachowany żywy fragment literackiej twórczości cystersów⁸⁵. Dzielimy je na epitafia i panegiryki. Epitafia zostały skopiowane przez Mikołaja z Krakowa z nagrobków rodu Odrowążów, które znajdowały się na terenie klasztornej kościoła w Mogile. Pierwszy z tych wierszy dotyczył opiekunów klasztoru: Piotra Odrowąża zmarłego w 1450 roku i jego synów, wojewodów ruskich Andrzeja (zm. 1465) oraz Jana (zm. 1485)⁸⁶. Następne epitafium pochodzi z nagrobka Jakuba Dembińskiego, opiekuna klasztoru, kasztelana i starosty krakowskiego oraz kanclerza koronnego zmarłego 15 stycznia

⁸⁵ Por. K. Kl. Jażdżewski: *Lubiąż. Losy i kultura...*, s. 108–118 i A. Wałkowski, *Skryptoria...*, s. 87.

⁸⁶ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 85; Mikołaj z Krakowa: *Chronicon monasterii Claratumbensis...*, s. 461–462; F. Kiryk: *Odrowąż Piotr* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 23, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1978, s. 551, 553–554; idem: *Odrowąż Andrzej* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 23..., s. 541–543; idem: *Odrowąż Jan ze Sprowy* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 23..., s. 549; A. Prochaska: *Konfederacja lwowska w 1464 roku*, „*Kwartalnik Historyczny*” 1892, t. 6, s. 738–739; Z. Domżał, A. Wałkowski: *Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie...*, s. 77–79, por. fot. 18.

Fot. 16. Podobizny opatów
BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 65

Fot. 17. Pastorał
BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV,
pag. 65

1490 roku Pochowano go obok ufundowanego przez niego ołtarza w kościele klasztorным⁸⁷.

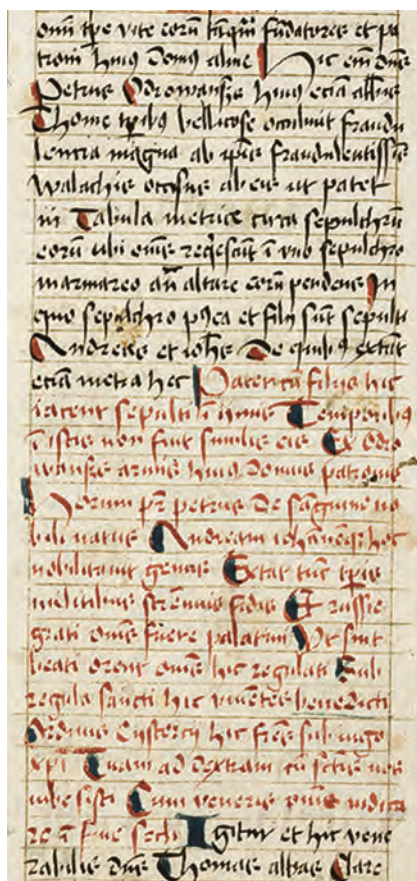
Do panegiryków należy skopiowany wiersz o Iwo Odrowążu, fundatorze klasztoru cystersów w Mogile, który stanowi początek kroniki i wprowadzenie do opisu samej fundacji opactwa⁸⁸.

Drugi panegiryk jest kopią wiersza znajdującego się w zaginionym obecnie mszale. Dotyczy on rajcy, ławnika i burmistrza krakowskiego Kacpra Krügelera (Krugila). Podarował on klasztorowi ww. mszał oraz kielich, ornat i dochody z czynszów cystersom w Mogile⁸⁹.

⁸⁷ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 96 oraz 98; Mikołaj z Krakowa: *Chronicon monasterii Claratumbensis...*, s. 468–469; B. Paprocki: *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Biblioteki Polskiej, 1858, s. 516; S. Mikucki: *Dembiński (z Dębna) Jakub [w:] Polski Słownik Biograficzny*, t. 5, Warszawa: PAU, 1939, s. 71–72; Z. Domżał, A. Wałkowski: *Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie...*, s. 83–86, por. fot. 19.

⁸⁸ BCzart., Dz. Rkp., sygn. 3061 IV, pag. 2; Mikołaj z Krakowa: *Chronicon monasterii Claratumbensis...*, s. 435; Z. Domżał, A. Wałkowski: *Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie...*, s. 65, por. fot. 20.

⁸⁹ BCzart., Dział Rękopisów, sygn. 3061 IV, pag. 68; Mikołaj z Krakowa: *Chronicon monasterii Claratumbensis...*, s. 453–454; B. Kasprzyk: *Poczet sołtysów, wójtów,*

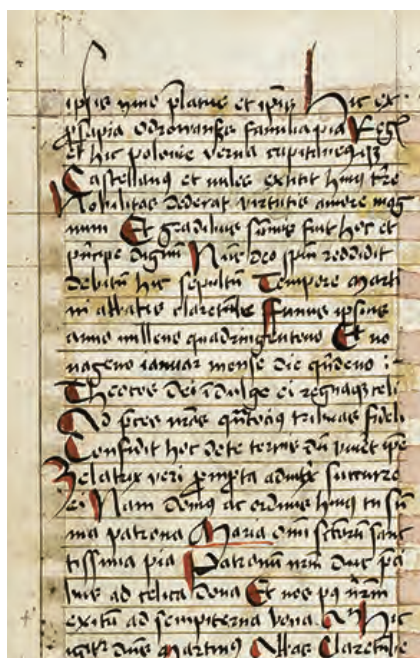
Fot. 18. Epitafium Piotra, Andrzeja i Jana Odrowąża
BCzart., Dział Rękopisów, sygn. 3061 IV, pag. 65

Omówione wiersze są anonimowe i nie zostały ułożone przez Mikołaja z Krakowa z dwóch powodów. Po pierwsze, sam Mikołaj, pisząc o sobie i swoim dorobku, nic nie wspomniał o tym, że tworzył dzieła poetyckie. Po drugie, generalnie tekst kroniki jest wykonany prozą, a dołączone do niego wiersze stanowią wyjątki⁹⁰.

Skryptorium klasztoru cystersów w Mogile posiada dość obszerną bibliografię i dlatego można je uznać za najlepiej opracowane, jednak ob-

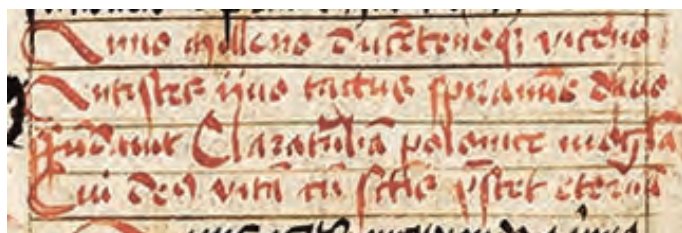
burmistrzów i prezydentów miasta Krakowa (1228–2010), Kraków: Urząd Miasta Krakowa, 2010, s. 242; M. Starzyński: Krakowska rada miejska w średniowieczu, Kraków: Societas Vistulana, 2010, s. 71, 76, 216, 249 (poz. 162); Z. Domżał, A. Wałkowski: Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie..., s. 70–72, por. fot. 21.

⁹⁰ Por. Mikołaj z Krakowa: Chronicon monasterii Claratumbensis..., s. 462 ze Z. Domżał, A. Wałkowski: Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie..., s. 65.

Fot. 19. Epitafium Jakuba Dembińskiego
BCzart., Dział Rękopisów, sygn. 3061 IV, pag. 96 i 98

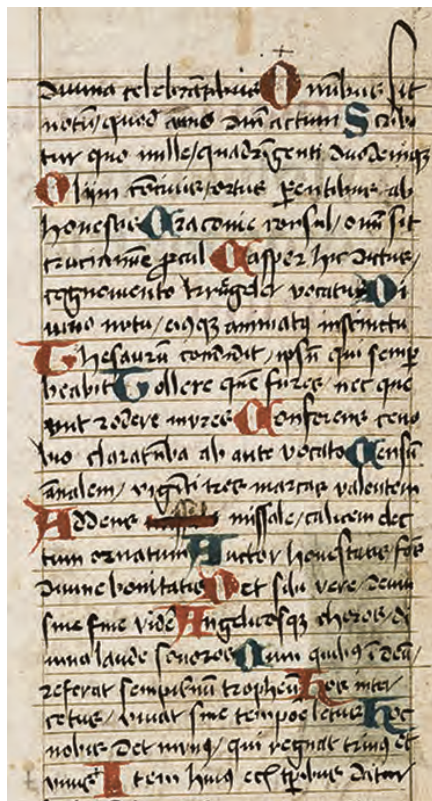
221

Fot. 20. Wiersz o Iwo Odrowążu, fundatorze klasztoru
BCzart., Dział Rękopisów, sygn. 3061 IV, pag. 2

fita i bogata podstawa źródłowa skłania do stawiania nowych pytań badawczych. Dotyczą one zwłaszcza okresu od początku XIV wieku, okres odnoszący się do XIII stulecia można uznać za opracowany w sposób zadowalający. Nadal nie rozpoznano pod względem dyplomatycznym i paleograficznym dokumentów z okresu od XIV do końca XV wieku. Potrzeba także pełnego opracowania kodeksów powstałych w skryptorium, w aspektach kodykologicznym i paleograficznym. Badania paleograficzne powinny prowadzić (o ile okaże się to możliwe) do ustalenia imion określonych pisarzy. Wśród rękopisów powstałych w skryptorium klasztoru cystersów

w Mogile do przełomu XV i XVI wieku szczególne zainteresowanie musi budzić spuścizna po kronikarzu klasztorным Mikołaju z Krakowa, którą należałoby opracować osobno i w sposób możliwie szeroki. Ponadto za-
chodzi konieczność nowego wydania drukiem jego kroniki w tłumaczeniu
polskim, zaopatrzonego w obszerny wstęp z opracowaniem krytycznym.
Ww. działania doprowadzą do powstania pełnej monografii skryptorium
klasztora cystersów w Mogile od XIV do początków XVI wieku.

Fot. 21. Wiersz o Kacprze Krügelcerze (Krugilu)
BCzart., Dział Rękopisów, sygn. 3061 IV, pag. 68

Bibliografia

- Archiwum Cystersów Mogińskich (ACM), Rękopisy biblioteczne (Rękop. bibl.),
sygnatury: 610–632.
Astezan [w:] Podręczna Encyklopedia Kościelna, oprac. ks. ks. S. Gall, J. Nie-
dzielski, H. Przeździecki, A. Szlagowski, red. ks. Z. Chełmicki, t. 1–2, Warsza-
wa: Gebethner i Wolff, 1904, s. 397.

- Augustyn W.: Jakub z Paradyża [w:] *Filozofia w Polsce. Słownik pisarzy*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1971, s. 136–137.
- Bazydło J.: Jan z Genui [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 7, red. J. Duchniewski, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1997, s. 893.
- Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu (BUWr.), Oddział Rękopisów (OR), sygn. I Q 74.
- Bielińska M.: *Dyplomatyka wieków średnich*, Warszawa: PWN, 1977, s. 271–283.
- Boroda K.: *Studenci uniwersytetu krakowskiego w późnym średniowieczu*, Kraków: Avalon, 2010.
- Broda M.: *Biblioteka klasztoru cystersów w Henrykowie do końca XV wieku*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 2014.
- Brykowski R.: *Inwentarz drewnianej architektury sakralnej w Polsce, z. 1 a. Kościoły w Małopolsce XV wieku (Mogiła, Olbierzowice, Zborówek)*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1983.
- Chwalewik E.: *Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie w porządku alfabetycznym według miejscowości ułożone*, t. 1 A–M, Warszawa–Kraków, 1926.
- Curtius E. R.: *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, Kraków: Universitas, 1997.
- Domanski J.: *Filozofia i myśl społeczna XIII–XV wieku*, Warszawa: PWN, 1978.
- Domżał Z., Wałkowski A.: *Imię róży inaczej. W tajemniczym świecie pisarzy i rękopisów klasztoru cystersów w Mogile do początków XVI wieku*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2016.
- Domżał Z., Wałkowski A.: *Imię róży inaczej. Ze studiów nad skryptorium klasztoru cystersów w Mogile do początków XVI wieku*, Łódź: Wydawnictwo Uczelni Nauk Społecznych, 2015.
- Domżał Z., Wałkowski A.: *Pióro potężniejsze niż pastorat. O opatach klasztoru cystersów w Mogile, którzy zasiedli do pisania [w:] Dzieje książki i prasy. Przegląd badań za lata 2013–2015*, red. B. Iwańska-Cieślik et. al., Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2017, s. 9–52.
- Domżał Z., Wałkowski A.: *Zarys dziejów skryptorium klasztoru cystersów w Mogile od XIII do początków XVI wieku*, „Echa Przeszłości” 2017, t. 18, s. 43–75.
- Dużyk J.: *Nowa Huta*, t. 2: *Od średniowiecza do XIX wieku*, Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, 1957.
- Encyklopedia Kościelna*, t. 2, oprac. F. L. Cross, Warszawa: Oficyna Wydawnicza VOCATIO, 2004.
- Excerpta e libro mortuorum monasterii Mogilensis ordinis Cisterciensis*, wyd. W. Kętrzyński [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 5, Lwów: Księgarnia Gubrynowicza i Schmidta, 1888, s. 806–813.
- Fijałek J.: *Mistrz Jakób z Paradyża i uniwersytet krakowski w okresie soboru bazylejskiego*, t. 2, Kraków: Akademia Umiejętności, 1900.
- Fijałek J.: *Mistrz Jakób z Paradyża, profesor teologii w Krakowie i cysters mogiński, później kartuz w Erfurcie*, „Kwartalnik Historyczny” 1899, t. 13, s. 423–424.

- Gigilewicz E.: Mikołaj z Krakowa [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 12, red. E. Ziemann, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2008, s. 1000.
- Górski K.: Duchowość polska w XV wieku [w:] *Literatura i kultura późnego średniowiecza w Polsce*, red. T. Michałowska, Warszawa: Instytut Badań Literackich, 1993, s. 161–175.
- Górski K.: Teologia mistyczna Jakuba z Paradyża, „*Roczniki Filozoficzne*” 1979, R. 27, s. 217–230.
- Hoszowski K.: *Obraz życia i zasług opatów mogińskich*, Kraków, 1867.
- Hoszowski K.: *Poczet opatów mogińskich* [w:] *Monografia opactwa cystersów we wsi Mogile opracowana i pamięci ubiegłych w 1864 roku pięćset lat istnienia Akademii Krakowskiej poświęcona przez Towarzystwo Naukowe Krakowskie*, Kraków: Drukarnia C. K. Uniwersytetu Jagiellońskiego (pod zarządkiem Konstantego Mańkowskiego), 1867, s. 87–151.
- Janauschek L.: *Originum Cisterciensium*, t. 1, Academia Literarum Vindobonensis, Vindobone 1877.
- Jażdżewski K. K.: Engelberci czy Engelbert? W związku z autorstwem pierwszego Żywota św. Jadwigi Śląskiej (druga połowa XIII wieku) [w:] *Mente et litteris. O kulturze i społeczeństwie wieków średnich*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1984, s. 189–194.
- Jażdżewski K. K.: *Lubiąż. Losy i kultura umysłowa śląskiego opactwa cystersów (1163–1642)*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1992.
- Könighaus W. P.: *Die Zisterzienserabtei Leubus in Schlesien von ihrer Gründung bis zum Ende des 15. Jahrhunderts*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2004.
- Kaczmarczyk K., Kowalski G.: *Katalog archiwum opactwa Cystersów w Mogile*, Kraków: Wydawnictwo Sekcji Archiwalnej Krajowego Grona Konserwatorskiego, 1919.
- Kaczmarek K.: *Studia uniwersyteckie cystersów z ziem polskich w okresie średniowiecza*, Poznań: Instytut im. Adama Mickiewicza, 2002.
- Kamolowa D., Muszyńska K.: *Zbiory rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce*, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1988.
- Karczewski D.: *Tradycja fundacyjna klasztoru cystersów w Byszewie (Koronowie)* [w:] *Cystersi w społeczeństwie Europy Środkowej*, red. A. M. Wyrwa i J. Dobosz, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2000, s. 298–313.
- Kasprzyk B.: *Poczet sołtysów, wójtów, burmistrzów i prezydentów miasta Krakowa (1228–2010)*, Kraków: Urząd Miasta Krakowa, 2010.
- Kawka T., Leszczyński H.: *Kacice-Mogiła* [w:] *Monasticon Cisterciense Poloniae*, red. A. M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, t. 2, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1999, s. 98–112.
- Kętrzyński W.: [Wstęp do:] *Chronicon monasterii Claratumbensis ordinis Cisterciensis auctore fratre Nicolao de Cracovia*, wyd. W. Kętrzyński [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 6, Kraków: Księgarnia Gubrynowicza i Schmidta, 1893, s. 429–432.

- Kiryk F.: Odrowąż Andrzej [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 23, Wrocław: PAN, 1978, s. 541–544.
- Kiryk F.: Odrowąż Jan ze Sprowy [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 23, Wrocław: PAN, 1978, s. 549.
- Kiryk F.: Odrowąż Piotr [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 23, Wrocław: PAN, 1978, s. 551–555.
- Knowels M. D., Obolensky D.: *Historia Kościoła*, t. 2, 600–1500, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1988.
- Kołodziejczyk I.: *Duchowość cysterska* [w:] *Monasticon Cisterciense Poloniae*, t. 1, Dzieje i kultura męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej od średniowiecza do czasów współczesnych, red. A. M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1999, s. 117–133.
- Kornecki M.: Drewniany kościół św. Bartłomieja w Mogile. Uwagi i refleksje w świetle badań i konserwacji, „Wiadomości Konserwatorskie Województwa Krakowskiego” 1996, t. 4, s. 9–28.
- Kozłowska-Budkowa Z.: Engelbert [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 6, Kraków: PAN, 1948, s. 270.
- Kuna H.: Z dziejów biblioteki OO. Cystersów w Mogile od jej założenia do początku XVIII wieku, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. WSP w Krakowie” 1984, z. 89, Bibliotekoznawstwo, t. 2, s. 31–59.
- Kuś D. A.: Jakub z Paradyża – *Tractatus de contractibus* [w:] *Textus et Studia Historiam Theologiae in Polonia Excultae Spectantia*, t. 2, cz. 2, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1974, s. 63–122.
- Le Goff J.: *Kultura średniowiecznej Europy*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza VOLUMEN i Dom Księgarsko-Wydawniczy KLON, 1994.
- Lepszy K.: Jakub z Paradyża [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 10, Wrocław: PAN, 1963–1964, s. 363–364.
- von Loesch H.: *Zum Chronicon Polono-Silesiacarum*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens” 1931, vol. 65, s. 218–238.
- Łuszczkiewicz W.: *Wieś Mogiła przy Krakowie, jej klasztor cysterski, kościółek farny i kopiec Wandy* [w seria:] *Biblioteka Krakowska*, t. 10, Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, 1899.
- Matuszewski J.: *Najstarsze polskie zdanie prozaiczne. Zdanie henrykowskie i jego tło historyczne*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981.
- Michalski K., Sinko T.: *Przyczynki z kodeksu mogińskiego do dziejów oświaty w Polsce XV wieku*, Kraków: Akademia Umiejętności, 1917.
- Michałowska T.: *Literatura polskiego średniowiecza*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011.
- Michałowska T.: *Średniowiecze*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997.
- Mikołaj z Krakowa: *Chronicon monasterii Claratumbensis ordinis Cisterciensis auctore fratre Nicolao de Cracovia*, wyd. W. Kętrzyński [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 6, Kraków: Księgarnia Gubrynowicza i Schmidta, 1893, s. 429–480.

- Mikucki S.: Dembiński (z Dębna) Jakub [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 5, Warszawa: PAU, 1939, s. 71–73.
- Miodońska B.: *Malarstwo miniaturowe* [w:] *Sztuka w Krakowie w latach 1350–1550*. Muzeum Narodowe w Krakowie. Wystawa urządzona w sześćsetną rocznicę założenia Uniwersytetu Jagiellońskiego [katalog], Kraków: Muzeum Narodowe, 1964.
- Miodońska B.: *Małopolskie malarstwo książkowe. 1320–1540*, Warszawa: PWN, 1993.
- Misiurek J.: *Historia i teologia polskiej duchowości katolickiej*, t. 1, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 1994.
- Mrozowicz W.: *Kronika klasztoru kanoników regularnych w Kłodzku*, Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych, 2011.
- Muzeum Narodowe w Krakowie, Biblioteka Książąt Czartoryskich. Dział Rękopisów, sygnatury: 3061 IV, 3551 IV, 3734 III, 3789 III, 3791 II.
- Ożóg K.: *Kościół krakowski w późnym średniowieczu* [w:] *Kościół krakowski w tysiącleciu*, Kraków: Znak, 2000, s. 100–168.
- Ożóg K.: *Uczni w monarchii Jadwigi Andegaweńskiej i Władysława Jagiełły (1384–1434)*, Kraków: PAU, 2004.
- Paprocki B.: *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Biblioteki Polskiej, 1858.
- Porębski S. A.: *Jakub z Paradyża – poglądy i teksty*, Warszawa: Wydawnictwa Akademii Teologii Katolickiej, 1994.
- Potkowski E.: *Książka rękopiśmienna w kulturze Polski średniowiecznej*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1984.
- Ptaśnik J.: *Studia nad patrycyatem krakowskim wieków średnich*, „Rocznik Krakowski” 1913, t. 15, s. 23–95.
- Rastawiecki E.: *Słownik malarzów polskich tudzież obcych w Polsce osiadłych lub czasowo w niej przebywających*, t. 3, Warszawa: Nakł. Autora, 1857.
- Rother C. H.: *Aus Schreibstube und Bücherei des ehemaligen Zisterzienserklosters Heinrichau*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens” 1927, vol. 61, s. 44–80.
- Sikora F.: *Upadek fundacji cysterskiej w Szpetalu i początki odnowionego klasztoru byszewskiego*, „Zapiski Historyczne” 1975, t. 40, z. 2, s. 7 [191]–33 [219].
- Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*, t. 2, red. M. Plezia, Wrocław: PAN, 1959–1967.
- Starzyński M.: „Nicolaus historicus”. O warsztacie pisarskim cysterskiego kronikarza u schyłku średniowiecza [w:] *Dzieje i kultura cystersów w Polsce 1*, red. M. Starzyński i D. Tabor, seria: *Cistercium Mater Nostra. Studia et documenta 3*, red. serii O. M. P. Chojnacki, M. Starzyński, M. Zdanek, Kraków: Societas Vistulana, 2016, s. 141–154.
- Starzyński M.: *Katalog opatów mogińskich w średniowieczu*, „Nasza Przeszłość” 2003, t. 100, s. 77–125.
- Starzyński M.: *Krakowska rada miejska w średniowieczu*, Kraków: Societas Vistulana, 2010.

- Starzyński M.: Nieznany dokument konfraterni dla klasztoru mogińskiego z roku 1481. (Ze studiów nad małopolską kroniką klasztorną), „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie” 2006, R. 51, s. 15–26.
- Starzyński M.: Nomina abbatum Monasterii Clarae Tumbae aliae Mogiła – przyczynek do krytyki Liber Beneficiorum Jana Długosza, „Studia Historyczne” 2004, R. 47, z. 2, s. 139–155.
- Starzyński M., Zdanek M.: Mogiła w czasach Stanisława Samostrzelnika – szkic do dziejów klasztoru na przełomie XV i XVI wieku, „Cistercium Mater Nostra” 2007, R. 1, s. 33–62.
- Stoś J.: Jakub z Paradyża, Kraków: Wydawnictwa Akademii Teologii Katolickiej, 2004.
- Stoś J.: Mistrz Jakub z Paradyża i „devotio moderna”. Główne problemy refleksji filozoficzno-teologicznej Jakuba z Paradyża i ich związek z „devotio moderna”, Warszawa: Wydawnictwa Akademii Teologii Katolickiej, 1997.
- Suzo Henryk [w:] Chrześcijaństwo. Encyklopedia PWN, Święci. Zakony. Sanktuaria, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007, s. 758.
- Swieżawski S.: Eklezjologia późnośredniowieczna na rozdrożu [w:] *Studia do Dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 1, Kraków: Wydawnictwo Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy, 1990.
- Szujski J.: Wiadomość historyczna o Mogile [w:] *Monografia opactwa cystersów we wsi Mogile opracowana i pamięci ubiegłych w 1864 roku pięciuset lat istnienia Akademii Krakowskiej poświęcona przez Towarzystwo Naukowe Krakowskie*, Kraków: Drukarnia C. K. Uniwersytetu Jagiellońskiego (pod zarządkiem Konstantego Mańkowskiego), 1867, s. 7–24.
- Tomkowicz S.: Powiat krakowski, „Teki Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej” 1906, t. 2, s. 2–318.
- Uryga F.: Claraetumbae (vulgo Mogila) abbates et scriptores [w:] *Xenia Bernardina, pars 3. Beitrage zur Geschichte der Cistercienser – Stifte der Oesterreichisch – Ungarischen Ordensprovinz*, Wien: in Commission bei Alfred Holder, 1891, s. 303–313.
- Wałkowski A.: Biblioteka klasztorna jako miejsce pracy średniowiecznego uczonego. Rozważania na tle badań piśmiennictwa cystersów, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 2005, t. 83, s. 105–138.
- Wałkowski A.: Działalność intelektualna skryptorium w Mogile do końca XIII wieku, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Librorum” 2010 [druk 2011], t. 16, s. 37–43.
- Wałkowski A.: Kodeks, którego nie ma. Z badań nad XIII-wiecznym piśmiennictwem cystersów w Mogile [w:] *Przestrzeń informacyjna książki*, red. J. Konięzna et al., Łódź: Wydawnictwo Biblioteka, 2009, s. 221–229.
- Wałkowski A.: Obecność cech kancelaryjnych mogińskiego skryptorium w dokumentach biskupów krakowskich i innych duchownych diecezji krakowskiej do końca XIII wieku [w:] *Scriptura. Diploma. Sigillum. Prace ofiarowane Profesorowi Kazimierzowi Bobowskiemu*, red. J. Karczewska i J. Zdrenka, Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2009, s. 171–195.

- Wałkowski A.: Obecność cech kancelaryjnych mogińskiego skryptorium w dokumentach królów i książąt polskich oraz ich urzędników do końca XIII wieku [w:] Kościół i Państwo. W dziejach, źródłach i studiach nad przeszłością, red. M. Stawski, Warszawa: Szkoła Wyższa Przymierza Rodzin, 2008, s. 19–46.
- Wałkowski A.: Pochodzenie kancelaryjne dokumentów króla Wacława z 1294 roku dla klasztorów cysterskich w Mogile i Henrykowie – próba określenia miejsca redakcji i mündacji [w:] Historia. Archiwistyka. Informacja naukowa. Prace dedykowane Profesorowi Bohdanowi Ryszewskiemu, red. M. Świgoń, Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2009, s. 81–97.
- Wałkowski A.: Pochodzenie kancelaryjne dokumentów – sołtysa Piotra, Racibora Wojciechowicza oraz trzech przedstawicieli rodu Odrowążów dla klasztoru cystersów w Mogile z lat 1228–1231 [w:] Piśmiennictwo zakonne w dobie staropolskiej, red. M. Kuran et. al., Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2013, s. 95–104.
- Wałkowski A.: Podobieństwa w praktyce kancelaryjnej klasztorów cysterskich w Mogile i Lubiążu do końca XIII wieku [w:] Pelplin. 725 rocznica powstania opactwa cysterskiego. Kulturotwórcza rola cystersów na Kociewiu, red. D. A. Dekanski et. al., Pelplin-Tczew: Bernardinum, 2002, s. 107–125.
- Wałkowski A.: Skryptoria cystersów filiacji portyjskiej na Śląsku do końca XIII wieku, Zielona Góra–Wrocław: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Tadeusza Kotarbińskiego i Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego, 1996.
- Wałkowski A.: Skryptorium klasztoru cystersów w Mogile do końca XIII wieku, Łódź: Wyższa Szkoła Edukacji Zdrowotnej, 2009.
- Wałkowski A.: Studia nad autentycznością dokumentu krakowskiego sołtysa Piotra dla cystersów mogińskich z 1228 roku [w:] Ludzie i książki. Studia i szkice bibliograficzno-biograficzne. Księga pamiątkowa dedykowana Profesor Hannie Tadeusiewicz, red. E. Andrysiak et al., Łódź: Wydawnictwo „Ibidem”, 2011, s. 101–111.
- Wałkowski A., Wolnik F.: Liber Ordinarius z Ołoboku znany także jako Horae diurnae, Officium parvum z Mogiły. Próba wyjaśnienia proveniencji kodeksu, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Librorum” 2013, t. 17, s. 9–47.
- Wałkowski A.: Z badań nad skryptorium mogińskim do końca XIII wieku [w:] Ingenio et Humilitate. Studia z dziejów zakonu cystersów i Kościoła na ziemiach polskich dedykowane Ojcu Opatowi dr. Eustachemu Gerardowi Kocikowi OCist., red. A. M. Wyrwa, Katowice: Biblioteka Śląska, 2007, s. 267–277.
- Wenta J.: Dziejopisarstwo w klasztorze. Środowisko a formy dziejopisarskie na przykładzie Prus [w:] Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski, red. A. Pobóg-Lenartowicz i M. Derwich, Opole: Wydawnictwo Św. Krzyża, 1995, s. 159–171.
- Wilamowska E.: Kronika polsko-śląska. Zabytek pochodzenia lubiąskiego, „Studia Źródłoznawcze” 1980, t. 25, s. 79–96.

- Winiarczyk A.: Jakub z Paradyża [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 7, red. J. Duchniewski, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1997, s. 723–725.
- Witczak T.: *Literatura średniowiecza*, Warszawa: PWN, 1990.
- Wyrozumski J.: *Kraków połowy XV wieku* [w:] idem: *Cracovia mediaevalis*, Kraków: Wydawnictwo Avalon, 2010, s. 419–428.
- Zdanek M.: W sprawie procesu fundacyjnego opactwa w Mogile, „*Nasza Przyszłość*” 2000, t. 94, s. 85–118.
- Zielińska-Melkowska K.: Opat byszewsko-koronowski Engelbert i jego Żywot św. Jadwigi Śląskiej, „*Nasza Przyszłość*” 2001, t. 96, s. 33–63.

ABSTRACT

From research on the scriptorium of the Cistercian monastery in Mogiła until the beginning of the 16th century

The scriptorium of the Cistercian monastery in Mogiła should be considered as the best developed, especially in reference to the 13th century. It has three coverages in a book form and numerous articles. The period up to the end of the 13th century is relatively best developed. It was established that at the time 29 documents were created in the scriptorium: The Polish-Silesian Chronicle and The Nocturnale Cantuale codex, which did not survive and we know about it from the later made (16th century) monasterial chronicles of Nicholas from Cracow. Three monastic writers known by the name were indicated: abbot Herman, brother Ludwik and abbot Engelbert. In addition, 21 anonymous monastic writers who wrote down monastery documents were disclosed. There are clear similarities in the writing habits of the Cistercian monastery in Mogiła to the scriptorium of its matrix in Lubianka, especially in the twenties and thirties of the 13th century and their subsequent disappearance was the result of the emergence of a new generation of monastic writers. The continuation of the research covered the period from the 14th to the beginning of the 16th century. From that time, 186 documents concerning the Cistercian monastery in Mogiła and 29 codices were preserved. During the research it was established that the following Cistercians could have worked in the scriptorium: Jan Wartenberg (1375/78–1389), Arnold (1412), Nicholas Brygier (1426–1438), doctor Jacob from Paradyz (1420–1441), brother N (1441), later abbot Peter Hirsberg (1447), brothers George from Sambor and Nicholas (1461–1475), brother Nicholas from Cracow, for example author of the monastery chronicle (1452–1505/6).

229

KEYWORDS

medieval history, history of The Church, monasteries, Cistercians, Cistercian monastery in Mogiła, Cistercian monastery in Mogiła's scriptorium, Engelbert – abbot of the Cistercian monastery in Mogiła and Byszewo-Koronowo, Herman – abbot of the Cistercian monastery in Mogiła, Nicholas – chronicler of the Cistercian monastery in Mogiła, Peter Hirsberg – abbot of the Cistercian monastery in Mogiła, Lesser Poland, Cracow, Mogiła